

SAMSUN'DA BASILMIŞ BİR TİYATRO: *İNTİBAH-I MİLLÎ**

Orçun AYDOĞDU**

ÖZ

Samsun, Meşrutiyet'in (1908) tekrardan yürürlüğe konmasıyla edebî eser sayısı bakımından gelişmiştir. Tiyatro, şiir ve roman gibi pek çok tür Samsun'da neşredilmiştir. Remzi-i Ayntabî'nin yazdığı *İntibah-ı Millî* de Samsun'da basılan kitaplardandır. Basım yılı tam olarak bilinmemesine rağmen 1911 yahut 1912'de neşredildiği anlaşılan eser, Samsun'da basılan ilk tiyatro kitaplarındandır. Osmanlı Devleti'nin çöküşünü anlatması ve gençlere öğütler vermesi bakımından önemlidir. Yazara göre önemli olan halkın bilinçlenmesi sağlamaktır. Bu sayede sonraki nesiller de aydınlanacak ve Osmanlı Devleti'nin mevcut kötü durumu ortadan kalkacaktır. *İntibah-ı Millî* de başlıca üç kahraman vardır: Necdet Efendi, Fikret Efendi ve İsmet Efendi. Her üç kahraman da farklı dünya görüşünü temsil etmektedir. Böylece yazar dönemindeki görüşleri metne yansıtmıştır. Sonuç olarak söylenebilir ki *İntibah-ı Millî*, Osmanlı Devleti'nin çöküşünü anlatması bakımından önemlidir. Çalışmaya konu eser, gerek şahıs kadrosu gerekse de devrin sosyal ve siyasi olaylarından hareketle incelenip metin Latin harflerine aktarılmıştır.

Anahtar Sözcükler: *İntibah-ı Millî*, Meşrutiyet, Remzi-i Ayntabî, Samsun, Tiyatro

A THEATER PRINTED IN SAMSUN: *İNTİBAH-I MİLLÎ*

ABSTRACT

Samsun grows into a big town after the constitutional monarchy comes into force. Theatres were opened; poetry volumes and novels were published in Samsun. *İntibah-ı Millî*, a play written by Remzi-i Ayntabî, was among these books. Although its publication date is unknown, it is thought that it appeared in 1911 or 1912. It was one of the first published plays. Even though its aesthetic quality can be questionable, it is an important work that represents the fall of the Ottoman Empire, and teaches some lessons to youth. The play considerably increased public awareness. The play conveys its message and tried to enlighten the youth to restore the country. Necdet Efendi, Fikret Efendi and İsmet Efendi, three central characters in *İntibah-ı Millî*, represent different perspectives and attitudes in a way that represents the opinions of the period. The study concludes that *İntibah-ı*

* *Gönderim Tarihi: 16.03.2022. Kabul Tarihi: 29.05.2022.*

** *Araştırma Görevlisi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, AĞRI. orcun-aydogdu@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-4029-9743*

Millî is an important literary achievement concerning its narrative and thematic quality and portrays the characters in the face of collapse of the Ottoman Empire. This study also reviews the social and economic events of the period and how it was first transcribed into Latin.

Keywords: Constitutional Monarchy, *İntibah-ı Millî*, , Remzi-i Ayntabî, Samsun, Theatre

Giriş

Tiyatro, Eski Yunancada “theatron” kelimesinden türeyip “izleyici yeri” anlamına gelmektedir.² Türk tiyatrosunun temeli ise geleneksel Türk halk tiyatrosu üzerinden şekillenmiştir. Karagöz, orta oyunu, köy seyirlik oyunları ve kukla gibi geleneksel oyunlar uzun süre Türk tiyatrosunun merkezini oluşturmuştur. Genel kabule göre Türk tiyatrosunun Batı’ya yönelimi 1839 Tanzimat Fermanı’yla gerçekleşmiştir. Lakin eldeki veriler belirtilen tarihten çok önceleri de Batılı manada tiyatroya yönelişin olduğunu göstermektedir. Örneğin IV. Mehmed devrinde Edirne’de yapılacak bir şenlik için Venedik’ten opera topluluğu getirilmek istenir. III. Selim’in döneminde, 16 Mayıs 1797’de, padişahın özel yazmanı Ahmed Efendi’nin günlüğüne yazdığı ifadeler, Osmanlı’nın operayla tanıştığını göstermektedir. Aynı dönemde biri sarayda diğeri ise saray dışında olmak üzere iki tane geçici tiyatronun varlığı bilinmektedir.³ Görüldüğü üzere Tanzimat’tan önce Türk tiyatrosunun Batı’ya yönelimi başlamıştır. Batılı manada ilk tiyatro Şinasi’nin Şair Evlenmesi görülmesine rağmen Şinasi’den çok önce de Batılı manada tiyatronun varlığı bilinmektedir. Ermeni harfli Türkçe tiyatrolar Şinasi öncesini göstermesi bakımından önemlidir.⁴

Şinasi’nin Şair Evlenmesi ve sonrasında kaleme alınan metinler umumiyetle halkın sorunlarını dile getirmeyi amaçlamıştır. Özellikle Namık Kemal, Celaleddin Harzemşah’a yazdığı önsözde Türk tiyatrosunun henüz olgunluk çağına erişmediğini söyleyerek “*Başka bir yerde de demiştim, tiyatro eğlencedir. Fakat eğlencelerin en fâidelisidir. Çünkü tebliğ-i merâmında havass-ı zahirenin şiddet-i infi’âl ve kuvvet-i intikalde cümlesine faik olan nazarı sâmi’aya teşrîk ettiği için fikir ve vicdâna iki vâsıtâ ile te’sîrini icrâ eder. Bu cihetlerle tiyatrolar eğlencelik mâhiyetinden ayrılmakla berâber, memâlik-i mütemeddinenin inkılâbât ve terakkîyâtına neşriyâtın cümlesinden ziyâde hizmetler eylemiştir*” cümlesini kurar.⁵ Buradan hareketle Tanzimat Dönemi

² Aziz Çalışlar, *Tiyatronun ABC’si*, İstanbul 1993, s. 5.

³ Metin And, *Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu*, Ankara 1972, s. 21.

⁴ Yervant Baret Manok, *Doğu ile Batı Arasında San Lazzaro Sahnesi*, İstanbul 2013.

⁵ Namık Kemal, *Celaleddin Harzemşah*, Haz. Oğuz Öcal, Ankara 2005.

tiyatrosunun sosyal bir amaç taşıdığı ve halkı bilgilendirmek üzerine şekillendiği söylenebilir.

II. Meşrutiyet Dönemi, Türk tiyatrosu için bir dönüm noktası sayılabilir. 23 Temmuz 1908'de Meşrutiyet'in tekrardan yürürlüğe girmesiyle halk, sokaklara akın eder. Tiyatro ise adeta II. Abdülhamid ve istibdadı eleştirmek için bir vasıta hâline gelir.⁶ Bu dönemde amaçlananların başında geçmişti kötölemek gelir. Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesinden iki gün sonra, Tepebaşı Amfi Tiyatrosu kiralanıp istibdad döneminde yasaklanan oyunların bir kez daha oynandığı görülür.⁷ Alemdar Yalçın'ın tespitine göre, dönemin siyasî atmosferine kapılarak popüler metinlerin yazılması ve tiyatro muharririnin olmaması nedeniyle II. Meşrutiyet döneminde çok sayıda tiyatro kaleme alınmasına rağmen birinci sınıf tiyatro metninin az bulunduğu görülmektedir.⁸

Remzi-i Ayntabî'nin kaleme aldığı *İntibah-ı Millî* de bu dönemin bir ürünüdür. Metnin amacı, yaşanan vahim olayların tekrarlanmamasını ve devletin eski şanlı günlerine dönme ümidini yansıtmaktır. Yazar hakkında elimizde bir belge yahut bilgi olmamasına rağmen Antepli olduğu anlaşılmaktadır.

İntibah-ı Millî, Samsun'da Şems Matbaası'nda basılmıştır. Basım yılı kitabın üzerinde yazmamaktadır ama içeriğinden hareketle 1911/1912 yılında neşredildiği anlaşılmaktadır. "*Doksan sene evvel Yunanlılar ilan-ı istiklal ettiler*" ve "*bugün Balkan'ın 35 senelik kuvvetli bir hükümeti olan bizim Bulgaristan'ın*" gibi ifadelerin yer alması metnin 1911 yahut 1912 yılında basıldığını göstermektedir. Samsun'da Türkler tarafından çıkarılan ilk gazetesinin 1908'de yayın hayatına girdiği düşünüldüğünde, *İntibah-ı Millî*'nin Samsun'da neşredilen ilk tiyatro metinlerinden olduğu söylenebilir. Antepli Remzi'nin kitabın mukaddimesinde "*kendisine bir mevki-i mümtaz tutmuş bu şehirde bir tek tiyatro kitabı bile bulunamadı*" demesi de yargıyı destekler niteliktedir.

Metnin girişinde "*İntibah-ı Millî Niçin ve Nasıl Yazıldı?*" başlıklı bir mukaddime vardır. Yazar bu bölümde metni neden yazdığını ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Rüşdî Kızlar Mektebi'nin açılması için yardım kampanyası başlatılır. Yardımların içinde bir tane de tiyatro metninin olması istenir. Böylece hem metnin telifinden hem de oyunun oynanması sonucunda gelen ücretten okulun açılmasına katkı sağlanacaktır.

Yazara göre Samsun'da tiyatro kitabı olmamasının yanı sıra tiyatrodan anlayan genç sayısı da oldukça azdır. Bundan dolayı Antepli Remzi yazdığı metinde halkı bilinçlendirmeye çalışır. Ona göre bilinçli ve bilgili nesil olursa devletin beka tehlikesi ortadan kalkacaktır. Ayrıca müellifin düşüncesine göre Çin, Fransız, Alman ve Japon gibi her türlü milletin ruh hâliyle milli düşüncesini dile getiren eserler olmasına rağmen Türklüğü alakadar eden bir tek eser yoktur. Bu yokluğun verdiği elem üzerine geçmişte yaşananları, günümüzde olanları ve gelecekte aksedecekleri düşünerek olayları tarafsız ve gerçeğe uygun bir şekilde

⁶ Metin And, *Başlangıcından 1983'e Türk Tiyatro Tarihi*, İstanbul 2015, s. 115.

⁷ Metin And, *Meşrutiyet Dönemi Türk Tiyatrosu*, Ankara 1971, s. 15.

⁸ Alemdar Yalçın, *II. Meşrutiyette Tiyatro Edebiyatı Tarihi*, Ankara 2002, s. 37-38.

kaydedip *İntibah-ı Millî*'yi meydana getirir. Mukaddimenin sonunda ilk defa bir tiyatro metni yazdığını belirten Remzi-i Ayntabî, metinde görünecek hatalardan dolayı özür dilememektedir. Onun beklediği üslubu güzel, millî değerleri anlatan değerli eserlerin oluşmasıdır: “*Müddet-i ömrümde ilk defa bu vadide bir eser yazdığım için meslek-i hazıramla hiç de alaka olmayan böyle bir mahsulün ezher cihet muhtaç-ı himmet olduğunu bildiğimden erbab-ı iktidar ve kemâlden afv ve merhamet değil; değerli eserler, millî gayeler telkin eden parçalar dilerim.*”⁹ Alıntidan hareketle söylenebilir ki Antepli Remzi için önemli olan millî duyguların gelecek nesle aktarılmasıdır. Amacı sanatıyla anılmak değil, anlattığı konuyla gelecek nesilleri bilinçlendirmeye çalışıp hatırlanmaktır. *İntibah-ı Millî*'den önce herhangi bir tiyatro metni yazmadığını söylemesi de metnin edebî yönden üstün bir eser olmadığını sezdirme amacı gütmektedir.

Olay Örgüsü ve Özeti

İntibah-ı Millî, 51 sayfa ve altı perdeden oluşmuştur. Birinci perde Fikret Efendi, Muallim Nusret Efendi ve Necdet Efendi arasında gerçekleşir. İlk perdede olaya giriş yapan yazar, metnin Fikret Efendi ile oğlu Necdet Efendi'nin çatışmasıyla şekilleneceğini sezdirir. Fikret Efendi'nin ilim ve bilimi savunduğu oğlunun ise eğlenceye ve işrete düşkünlüğü ilk perdeden anlaşılır. İkinci perdede Sabri Efendi, Necdet Efendi ve Miloş vardır. Yazarın amacı ikinci perdeden hareketle devletin yıkılışını göstermektir. Necdet Efendi, on beş yaşlarında bir genç olmasına rağmen kumarhane ve işretle meşguldür. İlim ve fenle meşgul olmayan Necdet, kendisi gibi düşünen Sabri'yle arkadaş olur. Miloş ise Osmanlı'dan ayrılan Sırları temsil etmektedir. Görüldüğü üzere üç kahraman da eğlenceye düşkün yahut eğlence sayesinde maddi gelir elde eden kişilerdir. Böylece yazar Osmanlı Devleti'ndeki gençlerin cehaletini, Osmanlı'dan ayrılarak devlet kurmuş olanların ise nasıl gayretle çalıştıklarını ortaya koyar. Üçüncü perdenin kahramanları Fikret Efendi, İsmet Efendi ve Hidayet Efendi'dir. Böylece yazar İsmet Efendi'yi sahneye taşır ve istenen ideal Türk gencini göstermeyi hedefler. Bu bakımdan üçüncü perdenin *İntibah-ı Millî* için bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. Fikret Efendi'nin mirasını bırakmak istediği İsmet Efendi metne dahil olur. Sonraki perdelerdeki akış da buna bağlı olarak şekillenir. Fikret Efendi ile İsmet arasındaki konuşmalar, devletin önemini, insanların çalışması ve okuması gerektiğini gösteren cümlelerden oluşur. Dördüncü perde ise on beş sene sonrasını anlatmakla beraber İsmet, Midhat ve Petrof arasında geçmektedir. Petrof'a karşı Osmanlı Devleti'ni savunan İsmet ve Midhat, yaşanan elem dolu olaylara göndermede bulunur. Böylece devletin geçmişini unutmamasını ve gelecekte benzer kötü olayların yaşanmaması için yapılması gerekenleri gösterir. Bu bakımdan dördüncü perdenin okuyucuya ders verme mahiyetinde olduğu söylenebilir. Beşinci perdenin kahramanları İsmet, Necdet ve Midhat'tır. Yazar Necdet'in pişmanlığını göstermek ve kahramandaki dönüşümü anlatabilmek için bu

⁹ Remzi-i Ayntabî, *İntibah-ı Millî*, Samsun ty, s. 4.

perdeyi oluşturmuştur. Necdet hatasını anlar ve pişmanlığını dile getirir. İsmet ve Midhat da ona yardımcı olmaya çalışır. Böylece beşinci perdenin çatışma üzerinden değil, uzlaşma üzerinden şekillendiği söylenebilir. Son perdeyse Necdet'in iç buhranını anlatır. Babasının nasihatlerini dinlemeyen Necdet'in perişan hâli ve babasından özür dilemek için onun mezarına gidişi temsil edilir. Böylece yazar kahramanında bir dönüşüm gerçekleştirmiş ve onun üzerinden gençlere mesaj vermek istemiştir.

Netice itibariyle Antepli Remzi'nin kaleme aldığı *İntibah-ı Millî*, Osmanlı Devleti'nin düştüğü buhranı açık ve net bir şekilde ortaya koymaya çalışan ve gelecek nesillere öğüt vermeyi amaçlayan bir metindir.

Şahıs Kadrosu

İntibah-ı Millî'de üç temel kahraman söz konusudur. Kahramanlar arasında bir ilişki kurulabilmesine rağmen her biri kendi içerisinde farklı bir görüşü temsil etmektedir. Osmanlı Devleti'nde var olan insan profilleri tiyatroya aksetmiştir. Bir tarafta vatanın selametini düşünen Fikret Efendi diğer tarafta babasının parasını kumarhanede yiyen Necdet Efendi bir taraftaysa kumarhane müdavimleri üzerinden para kazanan azınlıkların temsilcisi Miloş Efendi söz konusudur. Görülüyor ki Osmanlı'nın yaşadığı toplumsal çeşitlilik metne yansımıştır. Bu sayede tiyatronun sosyal ve siyasî olaylardan beslendiği söylenebilir. *İntibah-ı Millî*'deki üç kahraman şunlardır: Fikret Efendi, Necdet Efendi ve İsmet Efendi. Bunların yanı sıra Nusret Efendi, Hidayet Efendi, Sabri Efendi ve Petrof Efendi gibi yan kahramanlar da söz konusudur.

1. Fikret Efendi: Tiyatronun başkahramanlarından Fikret Efendi, kırk yaşlarında Abanî sarık, yakalı kürk ve kırmızı kuşakla tanınan Rumeli zenginlerindedir. Osmanlı Devleti'nin çöküşünü doğru tespit eden kişilerdendir. Devletin kurtuluşunu eğitimde ve ekonominin geliştirilmesinde görür. Ona göre yetkin hocaların yetiştirilmesi yetkin gençlerin ortaya çıkması demektir. Böylece hastane, mektep ve fabrika gibi mekânlar kurularak ekonominin gelişmesi sağlanacaktır.

Fikret Efendi'ye göre insanlar eğlenceye düşkündür. Kendisinin hiçbir şey yapmamasına rağmen ona duyulan saygının şehit olan birinin ailesine yahut fakir birini besleyen kişiye gösterilmemesinde şikayetçi olan Fikret Efendi, oğlu Necdet'in eğitimine önem vermektedir. Çünkü ona göre devletin devamını gençler sağlayacaktır. Bundan dolayı onlara her türlü ilmin öğretilmesi ve okutulması gerekmektedir.

Fikret Efendi'nin düşüncesinde vatanın selameti çocuğunun selametinden önce gelmektedir. Yegâne amacı vatanın terakkisidir. Bu uğurda oğlu Necdet'e söylediği "*Ben seni çetin yollardan geçilen bir saray-ı saadete götürürken, sen yapma çiçeklerle bezenmiş bir harabe-i sefaletе gidiyorsun*" cümlesi¹⁰ oldukça önemlidir. Saadet sarayına ulaşmanın yolu, çalışmak ve okumaktır. Bundan

¹⁰ Remzi-i Ayntabî, a.g.e, s. 12.

dolayı oğlu Necdet'in kumarhaneye gitmesine şiddetle karşıdır. Böyle kötü bir huyun devletin yıkılışına sebep olacağını düşünür: “*Yılan küçük iken öldürülür, ağaç yaş iken eğilir. Yara başlangıcında tedavi edilmezse kangren olur. Bu babda en cüzi bir ihmâl telifisi mümkün olmayan felaketler doğurur*” cümlesini¹¹ söyleyerek bakış açısını ortaya koyar. Üzerinde durduğu konuya çalışmadır. Tiyatrodaki konuşmalarının sonunu “çalışalım, çalışalım, çalışalım” tekrarıyla bitirir.

Necdet kumardan vazgeçmeyince Fikret Efendi onu evlatlıktan reddeder. Babalık vazifesini yerine getirdiğini düşünen Fikret Efendi, oğluna servet bırakmayışından dolayı huzur duyar. Oğlunun yerine çalışma hırslı olan İsmet'i varis seçen Fikret Efendi, hem servetinin iyi bir şekilde kullanılmasını temin etmiş hem de istediği portrede bir varise sahip olmuş olur.

Sonuç olarak söylenebilir ki Fikret Efendi, Osmanlı Devleti'nin çöküş nedenlerini anlamış biridir. Bu uğurda kendisinden sonra gelenleri yetiştirmeye çalışmış ve bütün imkanlarını terakki için sarf etmiştir.

2. Necdet Efendi: Fikret Efendi'nin on beş yaşlarındaki oğludur. Batı'nın kötü alışkanlıklarını edindiği için “zübbe” tipinin bir örneğidir. *Araba Sevdası*'ndaki Bihruz Bey'in ya da *Kıralık Konak*'taki Servet Bey'in *İntibah-ı Millî*'deki karşılığıdır. Babasının nasihatlerini dinlemez. Onun için önemli olan eğlenmektir. Özel hocalardan ders almasına rağmen bir yolunu bularak derslere devam etmeyip kumarhaneye gitmiştir. Bu bakımdan Osmanlı Devleti'nin çöküş döneminde karşılaşılan insan portresinin tiyatroya yansımış hâli olduğu söylenebilir.

Necdet Efendi, iradesiz bir kahramandır. Parası olmamasına rağmen teyzesinin kızının nişan hediyesi olan inciyle kumar oynar ve kaybeder. Bu da onun hem dirayetsizliğini hem de eğlenceye düşkünlüğünü göstermesi bakımından mühimdir.

İntibah-ı Millî'de dönüşüm gösteren tek kahraman Necdet'tir. Babasının evlatlıktan reddetmesi üzerine zor günler yaşayan Necdet Efendi, ilerleyen yıllarda hatasını anlar. Lakin yazar, Necdet Efendi'yi yokluğa ve açlığa terk eder. Yalın ayak, uzun saç ile sakal ve yırtık bir kıyafetle tasvir edilen kahramanın ağzından çıkan şu cümleler, kahramandaki dönüşümü göstermesi bakımından önemlidir: “*Ah sefalet! Bugün bu müessesenin mâliki, müdürü ben olacaktım. Kapısından bile titreyerek girdiğim bu darü'l-irfan, bu bâb-ı fazilet ve hamiyet olsun bana iki lokma ekmek verecek mi? Bir darü'l-hayr olan birçok evler, aileler şenleten şu müessesede babasından merdûd, hem cinsinden menfûr, zelil, müsrif bir şahsa hürmet etmeyecek mi?*”¹² Hatasını anlayan Necdet için son pişmanlık fayda vermemiştir. Babası Fikret Efendi'den özür dilemek için onun mezarına gider ve “*pederim rızamı bahşet ve kucağımı aç*”

¹¹ Remzi-i Ayntabî, *a.g.e.*, s. 14.

¹² Remzi-i Ayntabî, *a.g.e.*, s. 41.

diyerek seslenir. Yaptıklarının pişmanlığıyla kendisini öldürmek ister ama Midhat ile İsmet'in gelmesi bu ölümü engeller.

Nihayetinde söylenebilir ki Necdet Efendi “ahlakça yozlaşmış”tır.¹³ Lakin geç de olsa hatasını anlamıştır. Bu bakımdan Peyami Safa'nın *Fatih Harbiye*'sindeki Neriman'a benzediği söylenebilir. Remzi-i Ayntabî'nin amacı yozlaşan insan profilini Necdet Efendi üzerinden anlatmaktır. Bunda da başarılı olduğu söylenebilir.

3. İsmet Efendi: Ayakkabı boyacılığı yapan on iki yaşlarında bir yetimdir. Fikret Efendi'nin servetini emanet ettiği kişidir. Yokluğu görüp vatan mefhumunun anlamını bildiği ve eğitime önem verdiği için Fikret Efendi'nin hayranlığını kazanmıştır. Yazarın istediği gençliği İsmet Efendi üzerinden şekillendirdiği söylenebilir. Bu bakımdan “zübbe” Necdet Efendi'nin karşısına konumlandırılan bir kahramandır. Fikret Efendi'nin servetine sahip olduktan sonra İsmet'in kişiliğinde herhangi bir değişim söz konusu olmamıştır. Serveti, eğitim ve öğretim uğruna kullanmıştır. Böylece yazarın İsmet Efendi üzerinden okuyucuya ders vermek istediği söylenebilir.

İsmet Efendi'nin Türk halkına ümitle bağlandığı söylenebilir. Ona göre var olan bütün sıkıntılar geçecek ve Osmanlı Devleti yeniden eski şanlı günlerine dönecektir. Bu düşüncelerini şöyle dile getirir: “*Bu millet ölmemiştir. Bugün tereddüt ve cehl içinde sürüklenen bu milletin damarlarında akan cevelan eden kanın, Sultan Süleymanların, Yavuz Selimlerin, Fatih Mehmedlerin kanıdır.*”¹⁴ Görülüyor ki İsmet Efendi'nin Türk halkından beklentileri oldukça fazladır. Kahramanın bakışında, var olan bütün sıkıntıların geçeceği ve devletin tekrardan şahlanacağı düşüncesi hâkimdir. Bu bağlamda İsmet Efendi'nin ideal Türk gencini temsil ettiği söylenebilir. Dönemin gençliğinden beklenen vasıflar, İsmet Efendi üzerinden anlatılmıştır.

Sonuç olarak söylenebilir ki *İntibah-ı Millî*'de başlıca üç kahraman vardır: Fikret Efendi üzerinden yokluğu görüp geleceğin ilim ve fenle şekilleneceğini düşünen aydın portresi anlatılırken Necdet Efendi üzerinden Batı'nın kötü alışkanlıklarını benimseyip devletini önemsemeyen “zübbeler” temsil edilmiştir. İsmet Efendi'ye özlenen ve istenen Türk gencidir. Anlaşıyor ki toplumda var olan üç kesim de metne yansımıştır. *İntibah-ı Millî*'deki başkahramanları beslemek için yardımcı kahramanlardan faydalanılmıştır. Örneğin Fikret Efendi'nin eğitime önem verdiğini göstermek için Nusret ve Hidayet Efendi'ye başvurulurken Necdet Efendi'nin kumara düşkünlüğünü göstermek için Sabri Efendi ve Miloş'tan faydalanılmıştır. İsmet Efendi'nin yanındaysa Midhat Efendi yer almaktadır. Netice itibarıyla Antepi Remzi, kahramanları halkı aydınlatmak uğruna adeta bir araç olarak metnin uygun yerlerinde kullanarak kurgunun genişlemesini sağlamıştır.

¹³ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*, İstanbul 2001, s. 260.

¹⁴ Remzi-i Ayntabî, a.g.e, s. 23.

Sosyal-Siyasi Olaylar

İntibah-ı Millî, bir devrin panoramasıdır. Osmanlı Devleti'nin yükseliş devrinden çöküş devrine kadar geçen pek çok önemli olay tiyatro metnine yansır. Bu bakımdan Antepli Remzi'nin dönemin sosyal ve siyasi olaylarını bildiği söylenebilir. Yazarın Antepli Remzi üzerinden amaçladığıysa millete bağlı ve vatanını seven eğitilmiş gençler yetiştirerek devletin bekasını sağlamaktır. Metne yansıyan olaylar başlıca üç kategoride toplanabilir: İsyancılar/Savaşlar, İltimas/Sefahat ve Eğitim.

1. İsyancılar/Savaşlar: Osmanlı Devleti'nin son yüzyılı devletin “en uzun yüzyılı” hüviyetini taşımaktadır.¹⁵ Hem yenileşmenin hem de yenileşme karşıtlığının bir arada bulunduğu bir yüzyılda, Osmanlı Devleti birçok savaş ve isyanla uğraşmak zorunda kalmıştır. Bunun sonucu olarak imparatorluk giderek zayıflamış ve eski gücünü kaybetmiştir. *İntibah-ı Millî*'yi kaleme alan Antepli Remzi de yaşanan olaylara hâkimdir. Gerek yaşayarak gerekse de okuyarak devletin çöküşünü görmüştür. Bunun sonucu olarak da kaleme aldığı tiyatro metninde belirli isyanlara ve savaşlara göndermede bulunmayı tercih etmiştir.

İntibah-ı Millî'de üzerinde en çok durulan isyan Bulgar ve Sırp İsyancı'dır. Bulgarların ve Sırp'ların isyan etmesinde ve ardından da bağımsızlığına kavuşmalarında Rusya'nın etkin bir rolü vardır.¹⁶ Metne yansıyan boyutuyla, sonradan bağımsız olan bu devletler, Osmanlı Devleti'ne meydan okuyabilecek güce gelmiştir. Balkan Harpleri yaşanan trajediyi açık bir şekilde göstermiştir. Antepli Remzi de Miloş karakteri üzerinden Sırp'ların ekonomik yönden gelişirken Osmanlı'nın geri kalmışlığını ortaya koyar. Benzer bir kullanım Bulgarlar üzerinden de gerçekleşir. Bulgarlar'ın bağımsızlığını kazanmalarının üzerinden henüz dört beş sene geçmesine rağmen Osmanlı'ya meydan okuyabilecek bir hâle gelmesinden şikayetçi olan Antepli Remzi, bu durumu Osmanlı'nın olaylardan ders çıkarmamasına bağlar. *İntibah-ı Millî*'deki şu satırlar yazarın düşüncesini ortaya koymaktadır: “*Viyana kapılarından Avrupa'ya titreten, sırf bir kahramanlık için I. Fransuva'ya, Şarlken'in elinden kurtaran çünkü Türklerin evladı hiç olmazsa vücud-ı pakinden ayrılan aza-yı mütefessih ve mülevvese derecesindeki Yunanlılar, Bulgarlar, Sırp'lar kadar olsun çalışmazlarsa esarete bile lâyık görülmez.*”¹⁷ Alıntından anlaşıldığı üzere yazar, geçmişle hâli mukayese ederek devletin geldiği vahim durumu ortaya koymaya çalışır. Çöküşten ders çıkararak eski şanlı günlerin geri gelmesi için çalışılması gerektiğini düşünür.

Bulgar ve Sırp İsyancı dışında Tunus ve Cezayir'de çıkan isyanlar, Yunanistan İsyancı ve Romanya İsyancı da *İntibah-ı Millî*'de anlatılmıştır. Yazarın tiyatro metnini bu gibi isyanlarla derinleştirmesinin nedeni, Osmanlı Devleti'nin

¹⁵ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul 1991, s. 11.

¹⁶ Charles-Barbara Jelavich, *The Establishment of The Balkan National States 1804-1920*, Washington 1977, s. 31.

¹⁷ Remzi-i Ayntabî, a.g.e, s. 30.

bir zamanlar var olan gücünü ortaya koymaktır. Gücün yerini çöküşün almasıyla isyanlar ortaya çıkmış ve topraklar birer birer gitmiştir. Böylece Antepli Remzi olaylardan ders alınarak benzer olayların bir daha yaşanmaması için çalışılması gerektiğini ortaya koyar.

İsyanların yanı sıra yaşanan savaşlar da *İntibah-ı Milli*'de görülmektedir. En çok üzerinde durulan savaş 93 Harbi ve onun sonucunda yaşanan Rumeli'nin Osmanlı Devleti'nden kopuşudur. Türk edebiyatında 93 Harbi'nin ayrı bir yeri vardır. 93 Harbi bazı romanlarda bir motif bazı romanlarda da tema hüviyetinde akseder. Örneğin Midhat Cemal Kuntay'ın Üç İstanbul'undaki Adnan Bey, 93 Harbi sonrasında İstanbul'a göçen muhacirlerdendir. Savaşın olumsuzlukları romanın başında ayrıntılı bir şekilde anlatılır. Ruslara göre 93 Harbi, Türklerin yok edilme savaşıdır.¹⁸ Bu durumun farkında olan Antepli Remzi de Fikret Efendi'nin oğlunu hedef alarak kurduğu şu cümleler üzerinden hem 93 Harbi'nin nasıl bir felaket olduğunu hem de Osmanlı Devleti'nin geri kalmışlığını açıklamaktadır: “*Şu koca Rumeli'nin en münbit kısmının, en kıymetdar parçasının nasıl ve niçin elimizden çıktığını soruyorum. Fakat yine tahsilden nefret ediyor, çalışmayı bilmiyor, beğenmiyor. Onun için çalışmak, Şeytan'ın imanı kabulü kadar güç!*”¹⁹ Anlaşıldığı üzere 93 Harbi müellif için oldukça mühimdir. Ona bakarak ders alınması ve bir daha aynı kötülüklerin yaşanmaması gerekmektedir.

93 Harbi haricinde Mısır'ın İngiltere tarafından işgal edilmesi ve Trablusgarp Harbi de metne yansımıştır. Donanma-yı Hümayun'un zor durumda olması ve geçmişte pek çok defa yakılması da (Çeşme, Sinop ve Navarin) tiyatroya aksetmiştir. Yazarın önerisi donanmanın güçlendirilmesidir. Böylece tiyatronun arka planı kapsamlı bir şekilde hem isyanlardan hem de savaşlardan hareketle oluşturulmuştur. Nihayetinde söylenebilir ki Antepli Remzi, Osmanlı Devleti'ni etkileyen isyanları ve savaşları *İntibah-ı Milli*'ye yansıtmıştır. Bunu yaparken tarihî bir metin yazmadığının farkında olduğundan savaşlara ve isyanlara eserin uygun yerinde, adeta bir motif hüviyetinde, kullanır.

2. İltimas/ Sefahat: Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hazırlayan önemli etmenlerden biri iltimas²⁰ dıgeriyse sefahattir.²¹ Antepli Remzi de devletin düştüğü iltimas ve sefahat batağını fark etmiştir. *İntibah-ı Milli*'de hak eden kişiye değer verilmemesinden tembelliğe kadar farklı konuları bir arada

¹⁸ Bilal Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri 1*, Ankara 1989.

¹⁹ Remzi-i Ayntabî, *a.g.e.*, s. 6.

²⁰ Osmanlı Devleti'nde iltimas, II. Bayezid zamanında başlamıştır. Padişah, kendisine yakın olan Hamza Nureddin'i Sahn-ı Seman'a müderris yapmak ister ama şahsın bilgisi bu mertebe için yeterli değildir. II. Bayezid'in müdahalesi sonucunda Hamza Nureddin, ilgili kuruma müderris olarak atanır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmîye Teşkilatı*, Ankara 1988, s. 68.

²¹ Özellikle Lale Devri'nden sonra artan sefahat devletin son döneminde hızla artmıştır. Cevdet Paşa'nın *Tezahir*'de anlattıkları israfın ve sefahatin boyutunu göstermesi bakımından mühimdir. Cevdet Paşa, *Tezahir 2*, Haz. Cavid Baysun, Ankara 1960.

işlemiştir. Bunu yaparken hareket noktası iltimas ve sefahattir. Evladı şehit düşen bir anne üzerinden yazdığı şu satırlar var olan acıklı durumu göstermektedir: “*Zikre şayan bir hizmetim olmadığı hâlde, yine her taraftan bana hürmet her cihetten bana teveccüh ve itaat! Her hudut boyunda bir evladını şehit bıraktıktan sonra gönüllü giden Ahmed’in kapısına bir yük odun, iki lokma ekmek gönderen, götüren vatandaş görülüyor*”²² Toplumun emeğe ve maneviyata değil şan ve şöhrete değer verdiğini gösteren bu satırlar, Antepli Remzi’ye göre bir devletin çöküşünü haber vermektedir. İltimas ve sefahat da gelinen vahim durumun son merhalesini teşkil eder.

Liyakatsızlık beraberinde eğlenceye düşkünlük getirir. Bu da devletin yok olmasıyla eş değerdir. Antepli Remzi; Fatih Sultan Mehmed, Kanuni Sultan Süleyman ve Yavuz Sultan Selim gibi önemli padişahlardan miras kalan devletin²³ geldiği vahim tabloyu göstermek için dededen kalan bir arazi örneğini verir: “*Atadan kalma üç yıkık dükkânı, iki mahsulüz tarlayı da bize çok görüyorlar. Biz de o ölüme istihkakımızı, o servete adem-i liyakatımızı göstermekte ne kadar istical ediyoruz. Yeni açılan bir meyhanenin kapısından ilk giren mutlaka Müslüman oluyor. Henüz meydana gelen bir kumar masasının üzerine mutlaka Müslüman serveti yuvarlanıyor. Felaketin büyüğü, meyhaneler kumarhaneler mülkümüzde tahribatını çoğalttıkça, Müslüman müşterisinin adedi artıyor. Yarabbi ne kadar da idraksiz, izansız kalmışız!*”²⁴ Müellif, halkın düşüncesizliğinden yakınmaktadır. Ona göre kumar masasına giden Müslüman, devletini değil kendi sefahatini düşünmektedir. Bu durum da devletin yıkılışıyla sonuçlanır.

Antepli Remzi’nin düşüncesine göre Osmanlı Devleti, iltimas ve sefahatle karşı karşıya kalmıştır. Bunun nihai sonucuysa devletin yıkılmasıdır. Yazar böyle bir durumun olmaması için elinden geleni yapmakta ve tiyatro üzerinden halkı bilinçlendirmeye çalışmaktadır.

3. Eğitim: Antepli Remzi’nin *İntibah-ı Millî*’de üzerinde durduğu önemli konulardan biri de eğitimidir. Eğitimi iki yönlü ele almıştır: Kalifiyeli eleman eksikliği ve Avrupa’ya öğrenci gönderimi. Her iki konunun birbiriyle ilişkili olduğu düşünüldüğünde, yazarın eğitime verdiği önem daha iyi anlaşılır. Ona göre devlette kaliteli eğitim görmüş insan sorunu vardır. Bunun çözümü de Avrupa’ya öğrenci göndermektir. Metindeki İsmet Efendi, Avrupa’ya gönderilen öğrencileri temsil etmektedir. İsmet Efendi’nin eğitime bakışı, yazarın bakışını özetlemektedir: “*Zira artık biz gençler de bu vatana vakf-ı âmâl ve hayat etmezsek, dün bugün yarın bizi besleyen, besleyecek olan vatani, milleti*

²² Remzi-i Ayntabî, a.g.e, s. 5.

²³ İntibah-ı Millî’nin başka bir sayfasın “*Bu millet ölmemiştir. Bugün tereddüt ve cehl içinde sürüklenen bu milletin damarlarında akan cevelan eden kanun, Sultan Süleymanların, Yavuz Selimlerin, Fatih Mehmedlerin kanıdır.*” (s. 33) cümlesi yer alır. Bu da yazarın geçmişe verdiği önemi göstermektedir. Yazar, halkın nasıl bir geçmişten geldiğinin unutulmamasını ve böylece mevcut kötü günlerin ortadan kaldırılmasını düşünmüştür.

²⁴ Remzi-i Ayntabî, a.g.e, s. 7.

ihmal edersek şüphe etmeyelim ki devletin akıbeti izmihlal, milletin nasibi esarettir."²⁵ İsmet'e göre kişilere bakan devlettir. Devletin tekrardan eski günlerine dönebilmesi için onun beslediği insanların ona bakması gerekmektedir. İsmet'in söylediklerini dönemin sosyal ve siyasî olaylarıyla birlikte düşünüldüğünde, Osmanlı Devleti'nin buhranı daha net bir şekilde anlaşılacaktır. Çünkü Antepli Remzi için mühim olan vatan sevgisidir. Tiyatrodaki kahramanları da vatan sevgisini gösterebilmek için bir araç olarak kullanmıştır.²⁶

Eğitim ile kalifiyeli eleman eksikliği arasında bağlantı kuran yazar, Fikret Efendi üzerinden bu hususu dile getirir. Fikret Efendi'ye göre Osmanlı Devleti'nin çökmesinin nedeni yalnızca ekonomik yahut siyasî yöndeki zayıflamalar değildir. Asıl neden, eğitimin kötü durumda olmasıdır. Çünkü eğitimi kötü olan bir devlet, devleti yönetecek vasıflı elemanı da yetiştiremez: "*Memleketin bedbahtlığı yalnız ticaretsizlik, sanatsızlıkta hülasa idraksizlikte değil aynı zamanda ahval-i hazıraya vakıf hocasızlıktadır. Ve bu hâl belki bizi mezara kadar götürecektir acaba niçin komşularımızdan olsun ibret almağı bilmiyoruz. Yahut bu milletin ne tecelliyatı var ki yetiştirdiği evladı yarın onun hizmetini tahkir eder.*"²⁷ Antepli Remzi, Osmanlı Devleti'nden kopalı kısa bir süre geçmiş Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan gibi devletleri örnek göstererek Osmanlı'nın geldiği vahim durumu etkili bir şekilde anlatmaya çalışır. Yazara göre önemli olan üç husus vardır: Eğitim, ticaret ve sanat. Osmanlı ise her üç alanda da geri kalmıştır. Bunun sonucu da yıkılmaktır. Yazarın Fikret Efendi'den hareketle ortaya koyduğu kötü durum, halkın bilinçlenmesi için bir vasıta durumundadır.

Antepli Remzi'nin *İntibah-ı Millî*'de ortaya koymaya çalıştığı arka plan, devletin çöküşüdür. Çöken bir imparatorluğun vahim durumu ve Avrupa karşısındaki âciz hâli anlatılmak istenir. Savaştan, isyandan; iltimastan,

²⁵ Remzi-i Ayntabî, *a.g.e.*, s. 29.

²⁶ Osmanlı Devleti, ekonomik ve sosyal alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da çöküşle karşı karşıya kalmıştır. 1808'de Hasköy'de Mühendishane-i Berrî'nin, 1827'de Harbiye Mektebi'nin 1839'da Galata'da Mekteb-i Tıbb-ı Cedid-i Adliye'nin açılmasına dair verilen raporlar yenileşme sürecini göstermesi bakımından önemlidir. (Uğur Ünal, *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme*, İstanbul 2014, s. 12, 28, 36.) Ardından Batı'ya öğrenciye gönderme ve kurumları yenileme yoluna gidilir. II. Mahmud devrinde ilk defa yurtdışına öğrenci gönderilir. Padişahın 1830'lu yıllarda öğrenci gönderme teşebbüsünde bulunduğu ama gerek toplumun gerekse de saray çevresinin karşı çıktığı bilinmektedir. Lutfi Efendi, *Vak'anivîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, İstanbul 1999, s. 444. 9 Mayıs 1840'taki bir belgeye göre Avrupa'ya gönderilen öğrencilerin maliyetlerinin fazla olması sebebiyle İstanbul'da yeni bir mektep açılması ve Avrupa'dan hocaların buraya getirilmesi düşünüldü. Bu sayede çok daha fazla öğrencinin donanımlı olacağı hesaplanır. Uğur Ünal, *a.g.e.*, s. 39. II. Mahmud sonrasındaki süreçte de eğitimde yenileşme çabaları devam eder. Örneğin Tanzimat devrinde on sekiz mektep açılmıştır. Bu dönemde dans mektebinin dahi açılmış olması, Batı'ya yönelişi göstermektedir. Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi 1-2*, İstanbul 1977, s. 538.

²⁷ Remzi-i Ayntabî, *a.g.e.*, s. 9.

sefahatten ve eğitimin geri kalmışlığından bahsedilmesinin yegâne nedeni, var olan kötü durumun tahlil edilerek bir an önce çözüme kavuşturulmasıdır.

Sonuç

Samsun'da basılan edebî metinler Türk edebiyatının yalnızca küçük bir parçasını oluştursa da bir şehrin roman, hikâye ve tiyatro gibi türlerde geliştiğini göstermesi bakımından önemlidir. Remzi-i Ayntabî'nin kaleme aldığı *İntibah-ı Milli* de Samsun'da neşredilen tiyatro kitaplarından. Kitabın yazarı hakkında pek bir bilgi olmamasına rağmen eldeki veriler ışığında, *İntibah-ı Milli*'nin Samsun'da basılan ilk tiyatro metinlerinden olduğu söylenebilir. Yazarın amacı Osmanlı Devleti'nin çöküş nedenlerini ortaya koyup devletin kalkınmasını sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda Fikret Efendi ve İsmet Efendi'den yararlanan Antepli Remzi, karşı kutup hüviyetindeki “züppe” tipi olarak Necdet Efendi'yi metnine yerleştirir. Böylece üç kahraman üzerinden Osmanlı Devleti'nin nasıl çöktüğü anlatılır. Eserin arka planına devrin sosyal ve siyasî olaylarının yansıdığı görülmektedir. Özellikle isyanları ve savaşları işlemeyi tercih eden yazar, devletin nasıl çöktüğünü yaşanan acıklı olaylardan hareketle anlatmayı tercih etmiştir. 93 Harbi ve sonrasında gerçekleşen göç hadisesini eserine yansıtan yazar, geçmişten ders alınması gerektiğini savunur. Ayrıca Mısır'ın İngiltere tarafından işgal edilmesi, Trablusgarp Harbi; Yunan İsyanı, Sırp İsyanı ve Bulgar İsyanı gibi Osmanlı'yı derinden etkileyen olaylar eserde karşılık bulur. Yazarın üzerinde durduğu bir diğer konu iltimas ve sefahattir. Yazara göre Osmanlı Devleti'nin ayağa kalkmasının ilk şartı, sefahat ve iltiması bir kenara bırakarak çalışmaktır. Çalışmanın olduğu yerde ilerlemenin de geleceğini düşünen Antepli Remzi, devletin çalışma ve gayretle kalkınacağını dile getirir. Metne yansıyan bir diğer konu ise eğitimidir. Osmanlı Devleti'nin eğitim kurumlarındaki gerilemeler, Batı'ya öğrenci gönderilmesi ve okullardaki yetersiz eğitim *İntibah-ı Milli*'ye yansımıştır. Remzi-i Ayntabî, Osmanlı Devleti'nin çöküş nedenlerini, önerdiği çözümleri tiyatro vasıtasıyla halka anlatmak ve onları bilgilendirmek istemiştir. Bunu yaparken edebiyatı araç konumunda değerlendirmiştir. Bundan dolayı eserin birinci sınıf bir tiyatro metni olduğu söylenemez. II. Meşrutiyet devrinde görülen tiyatrolara gerek konu gerekse de üslup bakımından benzediği söylenebilir.

KAYNAKLAR

AND, Metin, *Başlangıcından 1983'e Türk Tiyatro Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

AND, Metin, *Meşrutiyet Dönemi Türk Tiyatrosu*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1971.

AND, Metin, *Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1972.

ÇALIŞLAR, Aziz, *Tiyatronun ABC'si*, Simavi Yayınları, İstanbul 1993.

ERGİN, Osman, *Türk Maarif Tarihi 1-2*, Eser Matbaası, İstanbul 1977.

JELAVÍCH, Charles-Barbara, *The Establishment of The Balkan National States 1804-1920*, University of Washington Press, Washington 1977.

Lutfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lûtfi Efendi Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.

MANOK, Yervant Baret, *Doğu ile Batı Arasında San Lazzaro Sahnesi*, BGST Yayınları, İstanbul 2013.

Namık Kemal, *Celaleddin Harzemşah*, Haz. Oğuz Öcal, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.

ORTAYLI, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayınları, İstanbul 1991.

Remzi-i Ayntabî, *İntibah-ı Millî*, Şems Matbaası, Samsun ty.

ŞİMSİR, Bilal, *Rumeli'den Türk Göçleri 1*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

ÜNAL, Uğur, *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul 2014.

YALÇIN, Alemdar, II. Meşrutiyette Tiyatro Edebiyatı Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.

İNTİBAH-I MİLLÎ

İntibah-ı Millî Niçin ve Nasıl Yazıldı?

Tesisi arzu edilen Rüşdî Kızlar Mektebi menfaatine iâne toplanacaktı. Bu iâneler arasında bir de tiyatro verilecekti. Büyük bir hükümdar-ı kadime senelerce makarr olmuş, tarih-i medeniyette kendisine bir mevki-i mümtaz tutmuş bu şehirde bir tek tiyatro kitabı bile bulunamadı. Bulunsa ne olacaktı? Onu takdir ederek iştirake kaç maarif-perver genç bulunacaktı? Bu ve buna mümasil birçok ilmi, ictimai müşkilat ve nevâkisa rağmen yine tiyatronun verilmesi isteniyordu. Nihayet, eski gazete koleksiyonu karıştırıldı. Japon, Çin, Fransız, Alman... Hülasa her milletin ahval-ı ruhiye ve temalüyat-ı millîyesine tercüman bir şey bulunduğu hâlde, Türklüğü alakadar edecek bir şey bulunamadı. Bu acı, elem-nak mahrumiyetin tesiri samimiyesiyle o akşam masamın başına geçtim; düşündüm, düşündüm... Memleketi, muhiti, halkı, emrâzı, a'razı; maziye, hâli, âtiyi düşündüm ve bütün

bunları huzur-ı ye's ve vicdanımdan müdafaa-i nefse davet ettim. Pek de uzun sürmeyen o hitabelerin en mühim noktalarını bî- tarafane, sadıkane kaydediyordum. Kuyudâtımın heyet-i mecmuasından “*İntibah-ı Millî*” meydana geldi.

Bu suretle vücud bulan *İntibah-ı Millî* mi milletdaşlarımın huzur-ı takdir ve muhakemesine arz ettim. Maruzatım tekrar edildi ve bugün de bi'l-fiil o kız mektebinin teşebbüsât-ı inşaiyesini görmekle mesudum. İlave edeyim: Müddet-i ömrümde ilk defa bu vadide bir eser yazdığım için meslek-i hazıramla hiç de alakası olmayan böyle bir mahsulün ezher cihet muhtaç-ı himmet olduğunu bildiğimden erbab-ı iktidar ve kemalden afv ve merhamet değil; değerli eserler, milli gayeler telkin eden parçalar dilerim.

Remzi-i Ayntabî

İntibah-ı Millî
Birinci Perde

Perde açıldıkta, sade, temiz bir oda. Fikret Efendi abanî sarığı, yakalı kürkü, belinde kırmızı kuşağı, ayağında poturu ile masa başında koltuğa gömülmüş, müheyyic ve müteessir kendi kendine söylüyor:

Fikret Efendi: Cihan ne garip bir mudhike, insanlar itiyada ne kadar düşkün. İşte memleketin terakkisine, milletin itilasına zikre şayan bir hizmetim olmadığı hâlde, yine her taraftan bana hürmet her cihetten bana teveccüh ve itaat! Her hudut boyunda bir evladını şehit bıraktıktan sonra gönüllü giden Ahmed'in kapısına bir yük odun, iki lokma ekme gönderen, götüren vatandaş görülüyor. Nankör bir sanatın yıllarca müzahiminden artan üç beş kuruşunu donanma îanesine, Hilal-i Ahmer sandığına atan Tenekeci Halil, yine esnaftan biri! Fakat ben daima zâdegânım, yine eşrafım! Bari bütün bu teveccühlerin bizzat bana bir zararı olmasa! Eyvah ki bu sahte şöhretle, bu zahiri unvanlar Ahmed'in bahtsızlığından, Halil'in talihsizliğinden daha acı daha zehirli bir tesiri haiz... Bugün benim ticarete gidemeyişim, sanattan korkuşum niçin? Fi'l-hakika pederimin cehaleti de bu mahrumiyetin mesuliyetinde müşterektir. Küçük yaştan beri gözlerimize gösterilen büyüklük levhaları, kulaklarımızda hâlâ aks-ı sadasını duyduğumuz ağalık ninnileri, ellerimizi bağlamış, gözlerimizi kapamış, damağımızı muattal bırakmış!..

Bütün bu hakayıki çocuğa anlattım. Dilim döndüğü, gücüm yettiği kadar söyledim. Şu koca Rumeli'nin en münbit kısmının, en kıymetdar parçasının nasıl ve niçin elimizden çıktığını soruyorum. Fakat yine tahsilden nefret ediyor, çalışmayı bilmiyor, beğenmiyor. Onun için çalışmak, Şeytan'ın imanı kabulü kadar güç! Halbuki komşumuz Yankoviç Efendi'nin birkaç yüz bin lira servetiyle beraber hâlâ çoluk çocuk hepsinin çalıştığını, her sene yeni bir fabrika açtığını, her gün bir kısım milletine bir ekme kazanacak iş verdiğini görüyor. Lakin yine maziden kalma iki çiftliğin azamet malikiyetiyle hâlâ ağalık peşinde koşuyor. Hem öyle ki o sahte şöhrete olan inhimâkının yüzde birini tahsile, sa'ya sarf etse meydana biraz sonra bir de Müslüman fabrikası çıkar. İşsizlikten kahve peykelerinde pinekleyen birçok Müslümanlara da namuskârane ekme kapısı açılır.

Heyhat! Onda böyle mukaddes bir emelin tasavvuru bile doğmuyor. Bu kadar hocalarından birisi olsun bana yardım edemedi. Çocuğu ilme, ticarete ısındıramadı. Garibi şu ki her gelen yeni hocaya bunu anlatırım. Birçoklarını bu yüzden değiştirdim. Allah vere de bu son gelen zât işe yarasa! Çocuğu, düşmekte olduğu uçurumdan kurtarsa!..

(Birdenbire asabiyeti artar, teessürü ziyadeleşir)

Ah o uçurum! Cehalet, fakr gibi zaten bizi mahveden, kemiklerimizi kemiren, iliklerimizi emen belalar kâfi gelmiyormuş da düşmanlarımız muttasıl meyhaneler, kumarhanelerle ölümümüzü tesrî ediyorlar. Atadan kalma üç yıkık dükkânı, iki mahsulsüz tarlayı da bize çok görüyorlar. Biz de o ölüme istihkâkımızı, o servete adem-i liyakatımızı göstermekte ne kadar isticâl ediyoruz. Yeni açılan bir meyhanenin kapısından ilk giren mutlaka Müslüman oluyor. Henüz meydana gelen bir kumar masasının üzerine mutlaka Müslüman serveti yuvarlanıyor. Felaketin büyüğü, meyhaneler kumarhaneler mülkümüzde tahribatını çoğalttıkça, Müslüman müşterisinin adedi artıyor. Yarabbi ne kadar da idraksiz, izansız kalmışız! Henüz mektebe başlayan bir Bulgar çocuğu, bir Sırp talebesi ise her şeyden evvel kazanmak, çalışmak, vatanını sevmek, milletini yükseltmek emelleriyle göğsünü şişirir, daima ma'âlîye ileriye gözünü diker. Bizim çocuklar senelerce gider gelir, en akıllının en büyük emeli devair-i hükümetten birine yerleşmek sevdasıdır. Onun nazarında teali-i vatan, muhabbet-i millîye, hizmet-i hükümet, refah-ı ahali yalnız ah yalnız kesesi rahat, nefsi teferrüd-i şahsîsidir. Lakaydı ve sefahat hemen hepimizde âdet hükmüne girmiş.

(Şiddet ve asabiyetle) ve bilmem hangi yed-i melun bunları bizim kanımıza öyle aşılamaş ki bir türlü kurtulamıyoruz. Evlatlarımızı olsun kurtaramıyoruz. İşte Necdet! Her türlü dikkat ve ihtiyata rağmen hususî, resmî hocaların telkînatıyla beraber yine mektebi sevemiyor, tahsile ısınamıyor...

(Bu sırada giren hizmetçi, Muallim Nusret Efendi'nin vürudunu haber verir)

Fikret Efendi: (Hizmetçiye) buyursunlar (kendi kendine) sarfiyatın mazarratını takdir edemiyor, beyhude döktüğü paralarla kendi felaketini hazırladığını anlamıyor.

(Giren Muallim Nusret Efendi'ye)

Fikret Efendi: Buyursunlar hoca efendi

Nusret Efendi: Sabah şerifleriniz hayrolsun efendim

(Gösterilen yere oturur ve gayet lakaydâne bir vaziyetle) Mahdum Bey bugün de dersi beklememiş dışarı çıkmış, bu sebeple ziyaret-i âlilerini kastettim.

Fikret Efendi: Demek ara sıra dersten kaçtığı oluyordu.

Nusret: (Yine lakaydâne) Çok değil efendim, haftada bir iki gün! Bendeniz de sıkılmasın diye aldırıyordum.

Fikret Efendi: (Kendi kendine) Memleketin bedbahtlığı yalnız ticaretsizlik, sanatsızlıkta hülâsa idraksizlikte değil aynı zamanda ahval-i hazıraya vakıf hocasızlıktadır ve bu hâl belki bizi mezara kadar götürecektir acaba niçin komşularımızdan olsun ibret almağı bilmiyoruz. Yahut bu milletin ne tecelliyatı var ki yetiştirdiği evladı yarın onun hizmetini tahkir eder. Yani başımızdaki Bulgar köyünün 250 kuruşluk mekteb-i ibtidai hocası, bir erkan-ı harb zabitidir. Rumeli Sırp kiliselerinin papazları Avrupa'da ikmal-i tahsil etmiş birer üstad-ı ilm ü irfandır. Bunlar icabında samanlıkta yatar; aç kalır, mahrumiyete, meşakkate katlanır. Fakat yine kendini mesud addeder. Çünkü emeli, milletine hizmet etmek, memleketin ruhu olan köylüyü uyandırmaktır. Bizde eli kalem tutanlar, dün yaşadığı, bugün babasının bulunduğu köye dönmez. Hepimiz köylü ile oturmaktan sıkılırız. Mekteplerimiz tapu kalemine mukayyet vergi idaresine mülazım yazılmadıkça mesud olmayacağını zanneder. Zavallı memleket, bî-çare halk!..

(Nusret Efendi'ye)

Haftada bir iki gün! Sizce az, bence pek çok! Sizce ehemmiyetsiz, bence fevkalade mühim! Keşke bana birinci defasında haber vereydiniz belki çocuğu daha evvel kurtarabilirdik! İşte bugün duyduğum bir haber yıldırım gibi beynimi parçaladı! Çocuk yeni açılan bir gazinoya devama başlamış. Bunu gayet mevsuk bir yerden haber aldım. Rica ederim siz de bari bundan sonra ona kat'ı, ciddi bir lisanla anlatırsınız ki orası bir darü'l-harabdır. Orada geçirdiği her dakika hayat-ı millet ü devletin ömr-i şevketinden eksilir. Oraya vereceği para hazine-i milliyet ü hamiyetten çalınmış bir servettir. (Şiddeti tezayüt eder) Onunla göğsüne sıkılacak kurşunlar, validesinin karnını deşecek kasaturalar, hemşiresinin gözünü oyacak süngüler alınır. Vatanını yakacak, hakimiyetini yıkacak toplar hazırlanır.

Nusret Efendi: (Elinde enfiye kutusu ile oynayarak) pek doğru, pek doğru efendim! Bendeniz hatta birinci derste zâdegânlığın kıymetini, eşraflığın azametini anlattım. Fakat malum-ı âliniz başını sallamayan ağaç olmaz.

Fikret Efendi: Aman hoca efendi pek yanılıyorsunuz! Ona bugün eşraflıktan değil; ilimden bahsediniz, hubb-ı sanatı öğretiniz, lezzet-i ticareti anlatınız ki bunlar ne eşraflığa ve ne de insanlığa manidir. Bilakis eli boş, cebi boş, kafası boş bir insan hatta eşraf olsa bile ne kıymeti haizdir? Öyle kimselerin eşraflıkla değil insanlıkla bile hak-ı alakası olmamalıdır. Hem rica ederim insaf ediniz; hangi mektebimizde kaç çocuk okuyor, hangi hastanemizde fukara-yı milletimiz tedavi ediliyor, hangi ticarethanemizde kaç namuslu vatandaş ekmeğini kazanıyor ki eşraflık iddiasına kalkışalım?.. Hem kırılmayacak ağaç başını sallarsa, bir çocuk en hafif darbe ile ezilen bir masumdur. Onların bugün sallanmağa değil, ilm ü irfanla, sanat u ticaretle dallanmağa ihtiyaçları var.

Nusret Efendi: Hak-ı âliniz var efendim! Zâdegânlık muhafaza edilemiyor, eşraflık azalıyor.

Fikret Efendi: (Kendi kendine) zavallı hoca! Ben neler söylüyorum, o neler anlıyor. Bu kafalardaki hocaların talebesi de ya meyhane müdavimi yahut kumarhaneci olur. (Cehren) Evet muallim efendi! Eşraflık kalmıyor, kalmamasına sebep de cehldir; sahte bir ananedir. İşte koca Rumeli! Dün kaç zengin vardı, bugün kaç tanesi mevcut? Ecdadından mevrus emlaki tezyit etmek şöyle dursun muhafaza eden kaç Müslüman gösterebilirsiniz? (Bu sıra hizmetçi kahve getirir. Fikret Efendi çocuğu sorar, hizmetçi bakmak üzere dışarı çıkar.)

Fikret Efendi: Anlaşıyor ki hocanın akli ermiyor. İyisi ben yine kendim söyleyeyim (Nusret Efendi'ye) çocuk gelmiş ise hem dersinizi verirsiniz hem de birlikte söyleriz.

(Bu sırada hizmetçi Necdet'in geldiğini haber verir ve pederi çağırılmasını emreder)

Nusret Efendi: Aman efendim çok darılmayın, beyin yüzü gölgelemesin.

(Bu sırada Necdet girer pederinin emrine imtisâlen oturur)

Fikret Efendi: Oğlum! Sana münasip fırsatlarla mazinin şerefini, hâlin ehemmiyetini, müstakbelin kıymetini anlattım. Seni millete, memlekete namuslu, şerefli, kıymetdar bir mert olarak yetiştirmeyi Allah'a karşı ahdetmiştim. Ahdimde hâlâ musırrım. Fakat sen benim düşüncelerimle taban tabana zıt yollarda yürüyorsun. Ben seni çetin yollardan geçilen bir saray-ı saadete götürürken, sen yapma çiçeklerle bezenmiş bir harabe-i sefaletle gidiyorsun. Sen nasıl oluyor ki bugün mekâtib-i âliye kapılarını, Darü'l-fünun salonlarını arayacağına, düşünceğine gazinolara koşuyor, meyhanelere oturuyorsun. Emin ol yavrum, sonra aliyü'l-ebed mahvolursun! Kalkmamak üzere düşersin. Hem yalnız sen

mahvolmazsın; sana kalacak servet de mahvolur, seni yaşatan toprak da mahvolur, âmâl-ı vatan da mahvolur. (Şiddetle) vatanını düşünmeyen o mukaddes valideye karşı fedakârlık etmeyen ise alçaktır, namerttir ve ben öyle bir şahsa servetimi, namımı vermekten sakınırım. (Sükunetle) Eğer bundan böyle dört el ile ilme sarılmaz, mektebe gitmez, gazinoyu terk etmezsen bu serveti idare edecek bir ehil aramağa mecbur olacağım. (Şiddetle) Çünkü bu gidişle ecdadından evvelkilere varis olan bu millet ahfadına başını sokacak bir evlik toprak terk edemez. Esnaf ile ahlaflı yekdiğerine zincirleyen bu mübarek toprak da elden giderse nam ve şanıamız kalmaz.

Necdet: Fakat babacığım ben gazinoya arkadaşlarımla görüşmek için gidiyorum. Boş zamanlarımda bu kadarlık olsun teneffüs etmeyeyim mi?

Fikret Efendi: (Şiddetle) Hayır! Senin için gazinoda arkadaş olamaz. Orada teneffüs senin ruhunu zehirler, imanını bozar, kanını ifsat eder. Onun için gitme, gitme yavrum! Gitme! (Kendi kendine) Gitmesin de hangi kütüphaneye gitsin? Gitmesin de hangi belediye bahçesinde teneffüs etsin? Gitmesin de hangi kulüpte otursun? Bedbaht memleket, zavallı gençlik! (Oğluna devamla) Evet gitme oğlum, ister isen çıplak dağlara, ıssız ormanlara git, ister isen hayvanat-ı vahşiye ile görüş! Onlar daha az zararlı, daha insaflıdır. Fakat bir Bulgar'ın gazinosu, bir Sırp'ın meyhanesi senin varlığını baltalayan, ahlakını bozan batakhanedir. Onlardan alıyyü'l-ebed kaç! Haydi bana söz ver, ahdet ki bir daha gitmeyeceksin.

Necdet: Fakat.....

Fikret: (Fevkalade müteheyyiç ve asabi bir lisan ile) Hayır! Hayır! Hiçbir mazeret kabul etmem. Bence bu hususta sana merhamet, milletime ihanettir. Ben ise milletimin saadeti, devletimin selameti için evladımı değil ceddimin mezarını (elini masaya vurarak kalkar) validemin cenazesini tepelerim ve sen ya gazinoyu veya evimi terkte muhtarsın. (Eliyle kapıyı göstererek) git ve düşün.

(Necdet çıkar)

Nusret: Efendim bendeniz de şimdi derste söyley, onu irşat ederim. Emin olunuz bir daha gitmez. Mamafih ara sıra kazara giderse bile siz de aldırılmazsınız çünkü...

(Bu sırada içeri giren hizmetçi, misafir geldiğini haber verir ve Fikret Efendi "buyursunlar" der)

Fikret Efendi: (Nusret Efendi'ye) hoca efendi, ne söylüyorsunuz! Yılan küçük iken öldürülür, ağaç yaş iken eğilir. Yara başlangıcında tedavi edilmezse kangren olur. Bu babda en cüzi bir ihmal telafisi mümkün olmayan felaketler doğurur.

(Bu sırada misafir Hidayet Efendi içeri girer. Nusret Efendi, izin alarak çıkar)

Hidayet Efendi: Sabah şerifleriniz hayrolsun efendim.

Fikret Efendi: Buyurun Mevlâna!

Hidayet Efendi: Maarife, mükâtebe muhabbet ve hürmetlerinizi bildiğim için mektebin imtihanlarına davete geldim. Yarın için mühim bir maniniz olmamasını temenni ederim.

Fikret Efendi: Pek çok teşekkürler ederim. Maal-memnuniye gelirim.

(Bundan sonra Hidayet Efendi ile Fikret Efendi arasında mektep talebesine, talebenin sıhhat ve gayretine, ebeveyninin ihtimam ve lakaydisine dair bir müddet musahabe devam eder. Nihayet Hidayet Efendi izin ister ve Fikret Efendi onu kalkarak biraz teşyi eder)

Fikret Efendi: (Ayakta müteessir) Yarabbi en sevdiğim Hidayet Efendi'nin ziyareti gibi hidayet-i ilahiyende bir tek evladımın zairi olsun! Her cihetten kararın ufuk-ı müstakbelimizde bir de dalâl-ı şaban zulmeti görünmesin!

Ancak iman-ı kâmile müterafık bir ilm ü irfanla yaşanan su asırda bilhassa şu Rumeli'de biz Müslümanları daha ziyade eza ü cefaya, zulm ü zulmete düşürme! Kitab-ı hidayetle sa'ya, ehadis-i resulünle ilm ü irfana memur olduğumuz hâlde, kara bir cehl içinde sefil ve sergerdan dolaşıyoruz. Yetim ü perişan yaşıyoruz! Bütün kütb-i mukaddese sanat vü ticareti medh ü sena ederken biz hepsinden mahrum u mehcunuz.

Yarabbi! Sen ilmin cehle galebesini ferman buyururken biz cehlin ilme tercihinde ısrar ediyoruz. Bizi Viyana'dan, Hint'ten, Afrika'dan, püskürten nur-ı marifeti hâlde göremedik. Belki bu cehl-i muzlim ile bizi dünyadan kaldıracaklar (gözlerini semaya diker) merhamet et Allah'ım! Sa'y edelim, hidayet ile tarik-i Hakk'ı bulalım. (Perde inmeye başlar) inayet kıl!.. kesb-i helal ile meşgul olalım.

Çalışalım!

(Perde iner)

İkinci Perde

(Her tarafı meşrubat şişeleriyle dolu bir gazino; birkaç muhtelif masa etrafında toplanmış insanlar içiyorlar, oynuyorlar. Meyhaneci masası üzerinde bir şeyler yazıyor. Necdet arkadaşıyla bir masada konuşuyorlar)

Sabri: (Külhanbeyi vaziyetiyle) (Necdet'e) Senin de düşündüğün şeye bak; aç kalacak değilsin ya! Baban eve koymazsa başını sokacak yer mi yok? Hem baban seni eve almamakla zâdegânlığı da elinden alabilecek mi? Zaten o bunaklar hep öyle derler. Bizim moruk da ölünceye kadar belki bana otuz kere o martavalları attı; attı ama tutturamadı. Bir gün teyzemde kalsam ertesi gün yalvarır, beni aldırır. Hem senin başka kardeşlerin de yok, annen yok; sana hiç dayanamaz. Sen beni dinle, hiç aldırma! Hem sen ne yapıyorsun, kabahatin ne? Zannedersin ki bu herifler ihtiyarladıkça akıllarını mektep, medrese ile bozuyorlar. Oh ne ala! Bari memleketin her tarafını hatta bu güzelim meyhaneleri de mektep medrese yapsınlar, ihtiyarlar hoca, gençler şakirt olsun; açık Türkçesi, hayvan gibi gel, öküz gibi git! Yok birader, benden paso! Babam değil dedem mezardan çıksa, aldırmam. Öyle afilere bir kere metalik verdin mi bir daha yakayı sıyramazsın. At keyfimize bakalım.

(Sabri kadehi alır, Necdet'i bekler. Necdet mütefekkir, meyus durur)

Sabri: İç be yahu! Şimdi oyun başlayacak, sonra vakit kalmaz.

Necdet: Ben oynamayacağım ki!.. Bugün hiç param yok.

Sabri: Bunu da mı düşünüyorsun? Sen de para bulmazsan, sana da vermezlerse biz yaşamayalım bari! Bugün saatini versen, beş lira bulursun be! Hele Miloş sana avuç dolusu altın bulur. Bütün oyun masalarını altın doldurabilirsin. Herifin arkasında koca Sırp Bankası var. Sen ister isen pederin olduğu zaman ödemek şartıyla binlerce lira bulursun. Hem öyle kabadayı, hovarda adamlarla iş görmek şandır be!..

(Bu sırada Sabri Miloş'u çağırır. Miloş, mütebessimâne, mesrudâne koşar. Gizli muhavere neticesinde Miloş gider.)

Miloş: (Yürürken) Saat geldi. Tapu senetlerine, emlak koçanlarına sıra geliyor.

(Miloş liraları getirir Necdet'e verir. Oyuna girerler. Necdet zarar eder, kalkar. Sabri takip eder. Biraz görüşürler. Necdet gazinodan çıkar. Sabri eski masasına avdet eder; rakı ister, içer. Gezinir oyun masasına gider, sıkılır)

Sabri: Hâlâ da gelmedi. Zaten beceriksiz ahmağın biri! Şimdi fırsat bulsa bile ya bir tek küpe ya bir saat kösteği getirir. Türbe mumu çalar gibi elleri titrer. Topluca bir şey kaldırıp da sermayeyi yoluna koysak!..

(Bu sırada Necdet içeri girer. Cebinden çıkardığı inci dizilerini verir)

Necdet: Teyzem kızının nişan hediyesi, babam istiyor diye aldım. Akşama behemehal götürmeliyim. Saati kurtardıktan sonra başka oynamayalım ha!

Sabri: Sen korkma! Ben ne saatler kurtarıyorum! Onları soyup soğana çeviririz, sen telaş etme!

(Miloş'u çağırırlar. Bir şeyler konuşur, inci dizilerini verir, para alırlar. Oyuna girerler. Oyun arasından bir ses bir ses "Necdet Bey kazandı")

Miloş: (Masasından) Miloş'u kullanan Sırp Bankası kazandı!

(Necdet nihayet kaybeder. Fevkalade meyus bir hâlde kalkar. Sabri takip eder. Masaya otururlar.)

Necdet: Aman inciler! İncisiz bir yere gidemem.

Sabri: Ne yapalım birader. Bir şeyler daha getirsen, bu defa muhakkak kurtarız.

Necdet: Hiçbir şey getiremem. Aman inciler!

Sabri: Dur bakalım Miloş'tan almanın bir kolayını bulabilir miyiz?

Necdet: (Ümitlenir, sevinir) Aman hadi çağıralım

Sabri: (Miloş'a) Miloş, iki rakı al da gel!

(Miloş, rakıyı getirir, Sabri bir şeyler söyler)

Miloş: Hayır, burada almak var vermek yok! İnci lazımsa, zararı yok veririm. Fakat tarla tapusu, çiftlik rehinesi almak şartıyla! Başka türlü olamaz.

(Miloş gider)

Sabri: Necdet merak etme! Ben şeytanın ebesiyim. Ona öyle bir külah giydiririm ki!

Necdet: Nasıl?

Sabri: Benim bir cebim cin, diğer cebim şeytan dolu. Bir düşünürüm bin yol bulurum. İşte ben biraz sonra onu buraya çağırır, tütün almağa gönderirim. Sen de gider çekmecedan alırsın.

Necdet: Ben hırsızlık edemem.

Sabri: Bu hırsızlık değil! Sadece el çabukluğu! Hem de burada çok olur

Necdet: Sen de bana yardım et bari!

(Sabri Miloş'u çağırır, vech-i müretteb üzere çekmecedan inciye Necdet alırken Miloş gelir yakalar. Bu sırada bir de perde iner. Perde arkasından "polis imdad!" sesleri işitilir.)

Üçüncü Perde

(Fikret Efendi mektepten avdet ederken evladının bir cemm-i gafir önünde tahkiratla polis dairesine götürüldüğünden müteessir oluyor. Evine geliyor, koltuğa teslim-i nefis ediyor.)

Fikret Efendi: Ne idi o! Yarabbi rüya mı görüyordum? Korktuğum felaketler bir hayal olarak gözümün önünde tecessüm mü etti? Yanlış mı gördüm, yanlış mı işittim; o Necdet değil mi idi? Halk, "Fikret Efendi'nin oğlu" demiyorlar mıydı? Evet, evet! Felaket hakiki idi. Fakat niçin bu felaketi gördüm, niçin ben de haremim

gibi terk-i hayat edip kurtulamadım? Bahtiyar kadın, uyu! Mümkünse gözlerini daha kapa! Kulaklarını daha fazla tıka! Meleklerden sakındığım Necdet'inin rezaletini işitme, denaetini görme! Bir zaman koynundan ayırmadığım o zavallı, bugün hapisane köşelerinde sefalet bodrumlarında sürünecek. Zavallı çocuk! (Birdenbire) zavallı mı? Sefil! Gebersin! Pederinin şerefini, vatanının saadetini, milletin şevketini düşünmeyen bir insan evladım değil babam olsa reddeder, ona lanet eder, ondan nefret ederim.

Demek ecdat-ı azamın kanlarıyla sulanmış bu toprak, her köşesinden bir kahramanın hâlâ kemikleri beliren bu mübarek memleket nihayet Sırlara malikane olacak! Demek Süleyman Şah'ın nesl-i pakı Bulgarların esaretine hazırlanıyor. Demek şühedanın ervahı üzerine kendi paralarımızla meyhaneler kurulacak! Demek nihayet türbe-i Hüdevandigar'ı da düşmanlara terk edeceğiz! Hayır! O sefil benim evladım olamaz! O hain-i vatan, add ü millet bana varis olmayacaktır. Mahvolsun sefil.

(Bu sırada hizmetçi bir mektup getirir. Getiren, lostracının cevap beklediğini haber verip çıkar. Mektubu Fikret Efendi açar. Çocuğunun inciye, pederi namına aldığı hâlde henüz getirmediğini nazar-ı dikkatini celp ettiğinden kendisine haber verildiğine dair biraderinden yazılmış bir mektup olduğunu okur.)

Fikret Efendi: Niçin felaketler birbirini takip ediyor? Ne olurdu bunu olsun öğrenmeyeydim? Daha kim bilir neler işiteceğim? Zihnim parçalanacak, ihatam bu kadar rezaili mümkün değil alamıyor. (Birdenbire) lakin ben onu tart ettim. Niçin hâlâ o sefilin hatırasıyla uğraşıyorum? Onu nasıl def' ü tart ettimse ona ait her şeyi de mahvetmeli, unutmalı. İşte mektuba cevap! Mutlaka ondan, o sefilden bahsetmek mecburi değil ya!

(Oturur, yazar, zarflar; zile basar, gelen hizmetçiye mektubu getiren çocuğu sorar. Hizmetçi çıkar, lostracıyı getirir.)

Fikret Efendi: (Mütehayyirane kendi kendine) daha biraz evvel mektep içinde zekasıyla herkesi hayran eden bu çocuk şimdi de bir lostracı kıyafetinde! (Çocuğa hitaben) Sen kimsin yavrum?

Çocuk (İsmet): Benim adım İsmet, yetimim.

Fikret Efendi: Bu sabah mektepte değil mi idin, şimdi nasıl lostracı oldun?

İsmet: Evet efendim, boş vakitlerde çalışır, ekmeğimi kazanırım. Mektep zamanları da derse giderim.

Fikret Efendi: Bari bize gel; ye, iç, yat yine oku!

İsmet: Hayır! Ya sonra tembelliğe alışırsam ya çocuğum el kapısında büyüdüğümü işitirse! Ya vatanın, kanunun, vicdanımın bir emrini sonra size icraya memur olursam!

Fikret Efendi: Bunları sana kim öğretti?

İsmet: Hocam!

Fikret Efendi: Bu mektubu kim verdi?

İsmet: Her gün oyuna gidip çocuklarının fotinlerini boyadığım bir efendi.

Fikret Efendi: Her gün gel bizim evde de fotinleri boyarsın. Bu akşamüzeri yine gel!

İsmet: (Kendi kendine) bir müşteri daha! Çalışınca Allah veriyor.

Çalışalım! (der ve çocukçasına koşar)

Fikret Efendi: (Kendi kendine) Şimdi muamma halloldu. İpin ucu bulundu. Bu serveti idare edecek ancak böyle bir genç olabilir. Maksat vatana evlat değil, adam yetiştirmektir. Zaten mektepte ondan beyan-ı memnuniyet etmeyen hoca yok

idi. Herkes onun namus ve istikametini sena ediyorlardı. Binaenaleyh, yine Hoca Hidayet Efendi huzurunda çocuğu bu servete nâiliyete razı etmeli. Uhrevi mesuliyetten, ecdadın lanet ve nefretinden olsun kurtulmalı.

(Zile basar, gelen hizmetçiye Hidayet Efendi'nin derhal çağrılmasını emreder. Hizmetçi çıkar)

Fikret Efendi: Bu kararla vicdanıma karşı mesul olacak bir şeyi yapmıyorum. Bir pederin oğluna karşı vezaifini ziyadesiyle yaptım. Yapmak istedim. O nasıl mukabele etti? Ben ona nurlu yollar gösterdim, gözleri kamaştı. Meğer bir sefalet ocağının ateş-i sekr ü harabı ile hırsını söndürüyormuş. Daha dün alil insanların, sakat çocukların iâşesini çok gören sefil, bugün teyzezâdesinin nikah hediyesini satmış! Bir yetimin mektep masârifine israf diyen miskin, bütün serveti beş dakikada hebaya niyetli imiş. Şehit Ali'nin yetimesini, kahraman Bekir'e nikahlarken verilen dört mecdiyelik hediye acıyan deni, validesinin mezarını bile satacakmış! Dul muhacirlere kışlık odunu vereceğim zaman bana müstakbel evlattan bahseden alçak, bir kumarhane sahibinin evladını bana varis etmiş. Donanma iânesine beyhude masraf diyen namert, düşmana en müthiş silah-ı tahir veriyormuş!

(Bu sırada hizmetçi içeri girer ve Hidayet Efendi'nin vürudunu haber verir)

Fikret Efendi: (Hizmetçiye) Söyle, buyursunlar. (Kendi kendine) Ağalık, eşrafılık için can veren ahmak, yarın uşaklık bile bulamayacağını düşünememiş.

(Bu sırada Hidayet Efendi girer)

Hidayet Efendi: Sabah şerifleriniz hayrolsun efendim.

Fikret Efendi: Buyurun azizim buyurun (sandalye gösterir. Hidayet Efendi oturur)

Hidayet Efendi: Pek müteessir görünüyorsunuz efendim.

Fikret Efendi: Tecennün etmediğime Cenab-ı Hak'a şükrediyorum. Mamafih kararımı vermiş, esbab-ı teessürü bile kâmilen unutmaya azmetmiş olduğumdan uzun uzadıya tafsilat beklemeyiniz. Yalnız dinleyiniz: Necdet mektebi meyhaneye nakletmiş. Kitapları atmış, kumar kağıtlarına sarılmış. Saadetini gömmüş, sefaletini kucaklamış. Beni iğfal, nefsimi idlâlde o kadar ileri gitmiş ki nihayet bugün mahpushane köşelerinde yatıyor ve ben böyle bir evladı evime kabulde mazur olduğum gibi onu varis yapmakta da Allah'ımdan korkar, ecdadımdan utanırım.

(Bu sırada lostracının vürudu haber verilir)

Fikret Efendi: (Hizmetçiye) söyle gelsin (Hidayet Efendi'ye) binaenaleyh onu ebediyen tart ve onun yerine (içeri giren Lostracı İsmet'i göstererek) bu arslan yavrusunu kabule karar verdim.

İsmet: (Sandığı elinde, bir şey anlamayanlara mahsus şaşkın tavırlarla bakar durur)

Fikret Efendi: (İsmet'e) Oğlum sandığımı oraya bırak, biraz beriye gel; şu sandalyeye otur.

(İsmet ilerler, tereddütle durur. Israr üzerine oturur.)

Fikret Efendi: (Hidayet Efendi'ye) İşte benim yeni oğlum. Bütün servetime müstahak bir sa'y ü gayret kahramanı

(İsmet'e) Yavrum benim bir tek evladım vardı. Rezil oldu, sefil oldu ve nihayet benim için öldü. Başka kimsem de yok. Sen de yetimsin. Bütün servetimi sana terk ediyorum. Benim oğlum olmak ister misin?

Hidayet Efendi: Maal-memnuniye kabul eder ve cidden hayrül-halef olur.

İsmet: Tahsilimi ikmal etmek üzere kabul ederim (kalkar ilerler Fikret Efendi'nin elini öper)

Fikret Efendi: (İsmet'e) Berhudar ol! Allah feyzini müzded etsin. Milletine sadık, vatanına âşık oldukça Rabbim muinin olsun

Fikret Efendi: Siz de lütfen derhal bu babdaki muamele-i şer'iyeye vü nizamıyeyi yaptırırınız.

Hidayet Efendi: Baş üstüne efendim.

(Hidayet Efendi çıkar. Fikret Efendi ayakta ve İsmet'in elini tutarak, gözlerini semaya diker. Bir vech-i âti tazarru eder)

Fikret Efendi: er-Rabbü'l-mümkinat! Ancak senin rıza-yı uluhiyetin, ancak senin din-i makbul ü muhtereminin sıyanet ü selameti için bir tek evladımı bile kurban ederek, nezd-i celil-i kibriyanda mazhar-ı tebcil ü tekrim olan ilm ü fazilet aşkı, bir yetime işte ecdat-ı zi-şanınımın vedia-ı mübarekesi, bütün hayatımın mahsul-ı mesaisi servetimi terk ü tevdi ediyorum.

Senin azimet-i subhâniyene yemin ederim ki yegâne emelim; İslamiyet'in tealisi, Türklüğün bekası, Müslümanların halâsıdır. (Şimdi İsmet'e bakarak) ve şu yetim ü masum, ilm ü irfanın hâdimi, sefahat ü cehaletin hâdimi, sanat ü ticaretin saliki oldukça tevfikât-ı subhâniyeni ihsan eyle!

(Yavaş yavaş perde iner ve Fikret Efendi İsmet'e doğru eğilerek başını İsmet'in başına dayar vaziyette görülür)

(Perde iner)

Dördüncü Perde

(15 sene sonra cereyan ediyor)

(İsmet Avrupa'da tahsilde ve kendi odasında gezinerek, odanın intizamını tetkik eder ve söylenir)

İsmet: Ah ne olurdu bir kuvve-i kudsiyeye malik olsam, onun, Fikret Efendi'nin ruh-ı pakini buraya getirebilsem! Şimdi gelecek kalpleri iman ü irfanla dolu, muhabbet-i vataniye kahramanları, millet ü milliyet fedakarları arkadaşlarımı görse! Ah ne olurdu bir kudret-i hâtifâneye mazhar bulunsam burada vatan için çırpınan kalplerin neşaid-i kahramanesini onun kenar-ı mezarına eriştirsem!

(Bu sırada kapı vurulur)

İsmet: Buyurun

(Kapı açılır misafirler içeri girer ve selamlaşır otururlar)

İsmet: Arkadaşlar! Bugün aldığım bir kara haberi size bildirmeğe mecbur olduğuma binlerce teessüfler ederim. Benim peder-i manevim, milletin en sadık, en vefakâr bir hâdimi, memleketin en necib bir kalbi Allah'ına kavuşmuş! Ben henüz tahsilimi bitirmeden avdete mecburum. Çünkü o serveti idare edecek benden başka kimse olmadığı gibi maat-teessüf memleketimizde de bu gibi bir işi deruhte edecek cemiyetler de yok! Filhakika benim henüz bir sene tahsilim kaldı. Lakin bir sene sonra o servetin yerinde yeller esmek ihtimali ne kadar çok! Ben bu ciheti büyük bir teessür-i vicdanî ile tercih ve tatbik ediyorum. Yalnız bir şeyle teselli bulmak isterim. Onu da müsaadeniz olursa söyleyeceğim.

Misafirler: Buyurunuz, buyurunuz

İsmet: (Devamla) Avrupa'da bulunduğum şu üç sene zarfında faaliyet ve faziletinize meftun kalmadığım bir dakika yoktur. Bu sa'yı daha müessir, daha müfit kılmak üzere bugün vâris-i meşruu, mutasarrıf-ı müstakili olduğum servetten bir kısmını sizin tahsilinize tahsis etmek emelindeyim. Binaenaleyh mektep ücretini temin için otellerde gece nöbetçiliğinden yemek zamanları lokanta garsonluğundan vaz geçer, o zamanları da millet için, memleket için nur-ı marifet toplamağa sarf edersiniz. Zira artık biz gençler de bu vatana vakf-ı âmâl ü hayat etmezsek, dün

bugün yarın bizi besleyen, besleyecek olan vatani, milleti ihmal edersen şüphe etmeyelim ki devletin akıbeti izmihlal, milletin nasibi esarettir.

Misafirler: Allah göstermesin

İsmet: Allah'ın göstermemesi, bizim istememize bağlıdır. Biz cehalet deryasında, süfliyet içerisinde ömür sürdükçe, kendi hesabımıza keselerimizi doldurmağı düşündükçe, netice muhakkak ölümdür. Viyana kapılarından Avrupa'yı titreten, sırf bir kahramanlık için I. Fransuva'yı, Şarlken'in elinden kurtaran dünkü Türklerin evladı hiç olmazsa vücud-ı pakinden ayrılan aza-yı mütefessiha vü mülevvese derecesindeki Yunanlılar, Bulgarlar, Sırlar kadar olsun çalışmazlarsa esarete bile lâyük görülmez. Zevaid-i hilkat gibi aza-yı beşeriyetten kat' olunur. Heyet-i icimaiye arasından tart edilir. Cesim bir imparatorluğun varisi birkaç kraliyet meydana koyduktan sonra da mütenebbih olmaz. Dünkü metbunun esiri kalır. Perişan olursa huzur-ı ecdada ne yüze çıkar?

Huzzardan Midhat: Hakkımızdaki hissiyat-ı necibaneniz ezher cihet şayan-ı şükrandır ve bu his gösteriyor ki Türk milleti henüz usare-i hayatiyesine mâliktir. Yalnız müsaadenizle umum-ı arkadaşlarımın hissiyatına tercüman olarak, menfaat-ı memleket namına sizden bir ricada bulunayım: Biz bugün burada maişetimizi temin ettik. Tarik-i tahsilde devam ediyoruz. Siz bizim için tahsis ettiğiniz para ile yeni talebe gönderiniz. Zira ihtiyac-ı memleket o kadar çok ki...

Her taraftan: Evet, evet, pek doğru!

Midhat: (Devamla) Hem bu suretle bir kısım servetimiz memleketimizde kalır.

Her taraftan: Bravo! Pek doğru.

İsmet: Ben o servetin bir kısm-ı mühimmini merhumun arzusu veçhiyle mektep tesisine, Avrupa'ya talebe izamına, darü'l-sana'alar inşasına sarf edeceğim. Bunun için sizin tahsisatınız hiçbir mâni teşkil etmez ve edemez.

(Bu sırada kapı çalınır)

İsmet: Giriniz

(Petrof içeri girer)

İsmet: Buyurun Petrof Efendi

Petrof: Bugün sizi ziyaretim bir nişane-i hulus u meveddet değıldir. Sizden izahat ü tarziye talebine geldim.

İsmet: (Müteaccibane) Neye dair?

Petrof: Profesör Rişar tarafından mektebin konferans salonunda verilen konferansta, muallim-i müşarünileyhin, biz Bulgarlar hakkındaki izahatını tarafgirliğe hamletmiş ve mektep müdüriyetine böyle bir konferansa müsaadede bulunduğundan dolayı serzenişte bulunmuşsunuz! Bu cüretiniz bir küstahlıktan başka bir şey olamaz.

İsmet: Affedersiniz efendi, o bir cüret olmaktan ziyade son derece tabii bir hâldir. Ben o hareketimle izzet-i nefsimin emrini icra ettim.

Petrof: Ne dediniz, izzet-i nefsi mi? Siz Türklerde bu da mı var?

Her taraftan: Ne ne hu...

İsmet: (Müteheyyiç ve müteeffirane davranan arkadaşlarına) Rica ederim sabrediniz. (Petrof'a) Bütün milletlerin tarihlerini okuyunuz. Türklerin en mert, en necip, binaenaleyh en ziyade izzet-i nefse malik kavimler, milletler sırasında görülmür. Fakat Bulgarlar...

Petrof: Evet, biz Bulgarlar bugün fabrikalarımızda yetiştirdiğimiz şayakları, hatta Anadolu'nuzun en hicri köşesindeki eşrafınızdan esnafınıza kadar herkes

giyer! Fakat tarihinden bahsederken niçin o kadar uzaklara gidiyorsunuz? Son senelerde yediğiniz hangi sille nefsinize ağır geldi? Avrupa’da size dest-i taarruz ve tecavüzünü uzatmayan kim kaldı? Bunların hangisiyle mütenebbih olarak bir daha öyle bir felaket-i milliyeye uğramamağa çalıştınız? Doksan sene evvel Yunanlılar ilan-ı istiklal ettiler. Sırlar, Romanyalılar da daha evvel ayrılmışlardı. Dün Rumeli’de bir karış toprağa malik olmayan milletler, hele biz Bulgarlar, sizin sefih beylerinizin müsrif ağalarının sayesinde bugün Balkan’ın hâkimi bulunuyoruz. Tunus’un Cezayir’in elinizden çıkması, İngilizlerin Mısır’a yerleşmesi, İtalya’nın Trablus’a hücumu hanginizin yüreğini sızlattı? Daha dünkü Rus Muharebesinde pâyitahtınız çiğnenmiş, kürsi-i hilafetiniz tehdit edilmiş iken uyandınız mı? Tuna boyundan sürülerle gelen muhacirler gözlerinizi mi açtı? Çeşme Hadisesi, Nara Limanı Felaketi, Sinop Körfezi’nde yanan gemilerin, ölen dindaşlarınızın intikamını düşünerek kuvvetli bir donanma, müttehit bir millet mi yaptınız? Sizin izzet-i nefsiniz birbiriniz tahkirde, birbirinizi azrarda görülür.

İsmet: Hayır Petrof hayır! Bu millet, dünün intikamını değil hatta Abdülhamid-i evvel zamanında Uçakof şehrinin zabt eden Potemkin’in emriyle kesilen 20 bin erkek, kadın, çocuk, hasta Müslüman’ın da intikamını alacak.

Selim-i salis zamanında kahramanca bir müdafaaadan sonra, General Suvorov’un eline düşen İsmailiye şehrinin ve o şehirde merhametsizce insafsızca, alçakça öldürülen 50 bin vatan yavrusunun da intikamı alınacak. Mahmud-ı evvel zamanında Karadeniz’in bir Osmanlı limanı olduğunu tasdik eden İmparator Anna İvanovna’nın Baltacı Mehmed Paşa’ya arz-ı iltifat ederek Rusya tahtını kurtaran Katerina’nın bugünkü evladından yine o muahedelerin tasdikini alacak.

Hayır Petrof hayır! Bu millet ölmemiştir. Bugün tereddüt ve cehl içinde sürüklenen bu milletin damarlarında akan cevelan eden kanın, Sultan Süleymanların, Yavuz Selimlerin, Fatih Mehmedlerin kanıdır. Bugün “sen ve ben”le uğraşan millet, yarın elbette düşmanla uğraşacak! Kanını emen milletlerin, hakimiyetini ezen devletlerin karşısına çelikten bir dağ, demirden bir kütle halinde dikilerek, mazinin hesabını isteyecek!

Petrof: Hah hah hah! Hesap sormak? O zamanlar çoktan geçti. Bugün bir milletin kahramanlığı bile yaşamasına kâfi gelmez. İlm ü irfanın, fen ü marifetin hâkim olduğu bir asırda artık beylik kuvveti iş göremez. Siz ki hâlâ ilmi tahkir eder, sanatı beğenmez; ticareti sevmezsiniz. Siz ki elinizdeki serveti bile idare edemez, babanızın mirasıyla evladınızı geçindirmekten âciz kalırsınız. Nasıl bizden intikam alırsınız?

Bir millet ki bir âlüftenin kucağında, bir kumar masasında, bir meyhane destgâhında terk ettiği paranın yüzde birini mekteplerine veremez bir millet ki en büyük şehirlerinde yüzlerce eşrafiyla bir hastane yapamazken nasıl olur da Avrupa ile boy ölçmeyi düşünür?

Dün sizin sefil bir vilayetiniz, bugün Balkan’ın otuz beş senelik kuvvetli bir hükümeti olan bizim Bulgaristan’ın her köşesi bile millet parasıyla açılmış mektep, medrese, hastane ile dolu iken siz nasıl yaşayabilirsiniz? Binaenaleyh siz Avrupa’dan intikama değil, şu cihan-ı medeniyetten ebediyen göçe hazırlanınız. Zaten bugünkü yaşayışınız bile hayattan ziyade ihtizara benzer.

(Huzzardan biri söylemek ister, İsmet meneder)

İsmet: Pek ileri gidiyorsunuz

Petrof: Bu da mı o mahut izzet-i nefse ağır geldi?

İsmet: Bu sözünüzü reddederim. Geri alınız.

Petrof: Ben bir Türk'e karşı sözümü geri almaktansa ölümü tercih ederim.

Midhat: (Birdenbire davranarak) Ben de öldürürüm.

İsmet: (Midhat'ı tutarak) Otur Midhat (Petrof'a) sözünüzü geri almazsanız o hakareti başka şeyler temizler.

Türkler: Evet! Kan! Kan! Kan!

Petrof: Sen şimdi bana tarziye vermezsen ben de (cebinden çıkardığı revolveri göstererek) bununla cebren alırım.

İsmet: Evimdesin! Sana karşı şimdi istimal-ı silahı şan-ı milliyetime yakıştırıramam.

Petrof: Korkak herif, miskin Türk! Onlar benim kulağıma girmez. Derhal tarziye diyorum. Hâlâ mı tereddüt?.. Al (silahı patlatır. Ateş almaz. İsmet mukabele eder. Petrof'u beyninden vurur. Petrof düşer.)

Türkler: Gebersin alçak! Yaşasın intikam!

İsmet: Şimdi benim deruhte edeceğim vazifeyi size havale ediyorum. Ben de kendimi kanuna teslim edeceğim. Servet-i metrukeyi millete sarf ediniz.

Midhat: Hayır! Herkesten evvel ben kâtil olarak mahkemeye gideceğim. Nef-i vatan, müstakbel-i memleket namına reddetme! Sen cânî değilsin! Sen mücahidsin ki cihadını her namuslu vatandaşa takdis eder.

İsmet: Yaşa, şanlı fedakâr! Fakat ben azab-ı vicdaniyeden kurtulmak için mutlaka mahkemeye gitmek, hakikati söylemek isterim.

(Yürümek ister, menederler)

Midhat: Bugün millet sizin vücudunuza muhtaç! Elinizde saadet-i millete sarf edilecek bir servet var ve o serveti müfit surette idare edecek ancak sizsiniz. Geliniz, milletinize acıyınız. Yüzlerce evlad-ı vatanın tahsiline rehber olacağınızı unutmayınız. Geliniz memleketimizin bir köşesinde olsun vücuda gelecek müessesat-ı hususiyeyi, temelini atmadan yıkmayınız. Geliniz hayatında düşman-ı felaketimiz olan bir sefil mematıyla da irfanımıza mâni olmasın. Hayatında temenni ettiği tedennimize mematıyla nâil olmasın.

Türkler: Kabul, kabul! (İsmet de kabul eder)

İsmet: Hayır! Hayır! Kabul edemem.

Midhat: Hayır demeyiniz. Bedbaht memlekete, muhtac-ı himmet halka, Fikret Efendi'nin ruh-ı muhterimine hürmet ü merhamet ediniz. Kabul ediniz. Vakit geçiyor, polis gelmek üzeredir.

İsmet: (Meyusane) Kabul ediyorum. Yaşayınız mert kardeşler.

Umum: Yaşasın vatan!

(Bu sırada şiddetle kapı açılır. İçeri giren polis sandalyeye devrilmiş olan Petrof'u görerek)

Komiser: Kâtil kim?

Midhat: (İlerleyerek) Benim!

(Perde iner)

Beşinci Perde

(İsmet, "Müessesat-ı Fikret" idaresinde, masa başında)

İsmet: İşte bugün de kızlar mektebinin resm-i küşadı bitti. Her müessese bittikçe ruhen ne kadar mesrur ve müsterih oluyorsam her gün geçtikçe de vicdanen azabım o kadar artıyor. Yalnız benim azabım artsa ne ise kahraman Midhat'ın sıhhati bozuluyor; tahsili geri kalıyor! Yok yok artık bu hâle nihayet vermeli. Zaten benim burada kalmaklığım lüzum da yok. Mekteb-i Fikret'in dünkü şakirtleri bile alakadar olmasalar bugün mektebi idare edenler bu maksat uğrunda ifna-yı vücuda

hazırdırlar. Bu sermaye, bu teşkilat, bu servet ne İsmet'le ne Ahmed'le kâimdir. Bugün onun niğebân-ı ebedisi millettir. Dün maariften korkan halk, bugün zerre-i ilm için can veriyor. Dün hubb-ı vatanı bilmeyen ahali bugün vatanın bir avuç toprağı için kan döküyor. Dün ikisini bir arada göremediğimiz millet, bugün bir ruh-ı metin ü müttelit yaşıyor. Dün etrafımızı kuşatan düşmanlar da bizi tehdit eden devletler de bizi paylaşmağa koşan hükümetler de bizimle dostluğa koşuyor.

Beş senede bir tek zırhlı alamayan milletin bugün Akdeniz'de al bayraklı filosu, Karadeniz'de zırhlı ordusu kendini meydana getiren millete her sabah selam-ı şükran gönderiyor!

Evet ben bugün serbestim. Gitmeli, bir an evvel gitmeli Paris Mahkemesi'ne teslim-i nefis etmeliyim. "Midhat katil değildir. Alçak Bulgar'ı tepeleyen benim" demeliyim! Vicdanımı teskin, ıstırabımı tehvin etmeliyim. Artık bir kere olsun rahat uyku uyumalıyım.

(Zile basar, gelen kâtibe)

İsmet: Rica ederim yarın akşam hareket edecek gece treninde bana Paris'e bir bilet alınız.

Kâtip: O hâlde Paris'teki talebenin tahsisatını hazırlayayım beraber götürürsünüz.

İsmet: Hayır, pek müste'cel, mühim işim var. Hatta onları muvasalatımdan bir zaman sonra görebileceğim. Bu sebeple siz tahsilatı posta ile gönderiniz.

(Kâtip çıkar)

İsmet: (Kendi kendine) Şimdi idareyi de ticaret mektebi müdürümüze tevdi etmeli.

(Zile basar, gelen hizmetçiye)

İsmet: Ticaret mektebi müdürünü telefonla buraya çağırınız derhal gelsin.

(Hizmetçi çıkar)

İsmet: (Kendi kendine) Evet aslan Midhat! Gittikçe sana yaklaşıyorum. Senin ruh-ı nezih u ulvin de bunu hissediyor mu? On senelik mahkûmiyet o ruh-ı necip üzerinde bir tezelzül vukua getirdi mi? Acaba ettiği fedakarlığı bir gün, bir dakika fazla buldu mu? Haşa!

(Bu sırada hizmetçi bir telgraf getirir)

İsmet: Bari bir mâni çıkmasa! Fakat ne olursa olsun dönmeyeceğim. Kararımı verdim vereli duyduğum sükûn-ı vicdaniyi hiçbir zevke değişmem.

(Zarfı yırtar açar, cehren okur)

"Dört gün evvel affedildim. Şimdi senden dört saatlik mesafeye geldim. Rahatsız etmemek üzere müjdemî tehir etmiştim. Darılma!

Midhat"

İsmet: (Devam eder) Aman Yarabbi Midhat geliyor. Demek ben bir gün bile onun fedakârlığını ödeyemeyeceğim. O ne bahtiyar ki Cenab-ı Hak son dakikada ona ikinci bir fedakârlık ettiriyor! Ne olurdu Midhat biraz sonra affolaydı ben hapishane kapısından girerken o hücre-i mahbusiyetten çıksa idi, ziya-yı şemsten evvel beni görseydi, ilk önce benim kucağımda bulunsa idi. Halbuki (saatine bakarak) bir saat sonra buraya gelecek, hemen istasyona gitmeli. Orada kucaklamaktan da mahrum kalmamalı.

(Zile basar. Gelen hizmetçiye hemen bir araba getirilmesini emreder. Öteye beriye gezinir. Paltosunu giyinir. Telaşla dolaşır. Arabanın geldiğini haber verirler. Süratle çıkarken, Necdet'in girdiğini göremez.)

Necdet: (Pek pejmürde, yalın ayak, saçları uzun, pek perişan bir kıyafet, sakallı, yırtık bir fes, ceketle odaya girer. Hazin ve muhteriz bir sesle söylenir.) Ah sefalet! Bugün bu müessesenin mâliki, müdürü ben olacaktım. Kapısından bile titreyerek girdiğim bu darü'l-irfan, bu bâb-ı fazilet ü hamiyet olsun bana iki lokma ekmek verecek mi? Bir darü'l-hayr olan birçok evler, aileler şenleten şu müessesede babasından merdûd, hem cinsinden menfûr, zelil, müsrif bir şahsa hürmet etmeyecek mi? İsmet Bey de çıktı gitti. Acaba benim ile beraber giren hava-yı sefalet ve mezelleten mi ürkütü?

Ah geçmiş günler! Açlıktan durmağa bile takatim yok. Yine gözlerim kararıyor, başım dönüyor. Acaba daha geç mi gelecek? Peki gelse ne olacak? İki lokma ekmek verecek mi? (Sendeleyerek yere çöker) Bir yudum su! Nedir bu hayat? Nedir beşeriyetin biz bî-çarelere zulmü? Nedir adalet-i ilahinin bu şiddet-i kahrı! Nedir faziletin bu intikam-ı muhikki? Nedir inkisar-ı pederin bu müthiş tecellisi? Hamallık ettim. Yük veren değil, yüzüme bakan bile olmadı. Hizmetçilik istedim, sözüme emniyet değil ricama ehemmiyet de vermediler; çıraklığa heves ettim, her girdiğim yerde merhamet şöyle dursun, mezelleten başka bir şey göstermediler. (Gürültü işitilir) Birisi mi geliyor? Bari İsmet Bey olsa! Tanımıyorum da! Fakat ne ehemmiyeti var, ben ekmek isteyeceğim.

(Sendeleyerek odadan çıkar, kulise girer)

(İsmet'le Midhat odaya girerler. Oturmak üzereyken gürültü işitilir. Necdet yere düşmüş. Alnı yarılmış, kanlar akıyor. Gürültü gelen tarafa koşarlar. Necdet'in alnından kanlar aktığını görür ve odaya alırlar. Kanları temizlemek isterler, Necdet reddeder.)

Necdet: (Kahr ve unfla) Bırakınız. Rica ederim bırakınız. Aksın! Yıllarca ömrümü zehirleyen o murdar kanlar dökülsün.

İsmet: Sen kimsin? Adın ne? (Midhat'a) Ne kadar Fikret Efendi'ye benziyor!

Necdet: (Gözlerini açarak, dudaklarını ve kapalı dişlerini sıkarak, hafifçe başını sallar, cevap vermez)

İsmet: Söylesen a nerelisin? Adın ne? Ne istiyorsun?

Necdet: İki lokma ekmek istiyorum. Sanatım yok, sefaletim var.

İsmet: Burada ekmek değil iş verilir. Kim olduğun bilinmeyince de iş verilemez.

Necdet: Adım Necdet, yetim kalmışım. Ailemi bilmiyorum.

İsmet: (Birdenbire) Necdet mi? Peki nasıl büyüdün, hiç kimseden kim olduğunu işitmedin mi?

Necdet: Açım aç! Merhamet ediniz. İki lokma ekmek, üç gündür otlar geçiniyorum. Dilenecek kapı kalmadı. Sokaklarda sebze döküntüsü, çarşılarda ekmek kırıntısı tükendi. Açım, gözlerim...

(Sendeleyerek düşer. Koşar kaldırırlar. Biraz su verirler. Necdet kendine gelir.)

Necdet: Aman affedersiniz.

Midhat: Zavallı memleketim! Henüz ekmeğini kazanamayan insanların mı var!

İsmet: Estağfurullah! Yalnız biraz hâlinizi anlatınız. Size iş vereceğim.

Necdet: Veremezsin, veremezsin.

İsmet: Niçin?

Necdet: Babasının matrûdu, beşeriyetin lekesi, Allah'ın makhuru bir insana iş verilir mi?

İsmet: (Bi'l-iltizam) Ne demek?

Necdet: (Kendi kendine) Demek hakikati bilmiyor. Demek babam buna bir şey söylememiş. Ben buna işin doğrusunu anlatsam! (İsmet'e) Ben bedbahtım! İş verirsiniz bahtiyar olurum.

İsmet: Fakat kim olduğunuz bilinmeyince iş vermek de mazurum.

Necdet: Ben Fikret Efendi merhumun matrut oğlu Necdet'im!

İsmet: (Hayretle) Geliniz şuraya oturunuz rica ederim. Geliniz (Necdet tereddüt eder. İsrar üzerine oturur)

İsmet: Şimdi rica ederim hakikati bütün tafsilatıyla anlatınız.

Necdet: Ben validemin pek bol şefkatine güvenerek mektepten kaçıyordum. Validem, babamın hiddetinden korkar beni himaye ederdi. Nihayet kendimi gizlemek için benim gibi mektepten kaçan Sabri namında birisine rast geldim. Birlikte meyhaneye devam ettik. Pederim haber aldı, beni kovdu. Hapishaneye düştüm. Sefalet ve mezelletin en derin uçurumlarını gördüm. Müddetimi bitirdim. Beş senedir dilencilik ile geçiniyorum.

İsmet: Niçin mahpustan çıkınca pederine avdet etmedin?

Necdet: Mümkün değil idi. Henüz hakikati yanlış görüyordum. Pederimin vefatıyla mesut olacağımı düşünüyordum. Pederim vefat etti. Servete siz nail oldunuz. O zaman açlık, her taraftan metrukiyet baş gösterdi. Buraya gelmemek, bu helal servete ilişmemek için azmetmişim. Lakin ölmek de istemiyordum. Bugün iki lokma ekmekten başka bir şey istemek üzere sizi tacize karar verdim.

İsmet: Hayır dostum. Bugün bu servete tesahup edebilirsiniz.

Necdet: Hayır! Haşa! Sizin gibi namuslu, ehliyetli zata her zaman helal olsun. Bana biraz ekmek kâfidir.

İsmet: Servetinizi alınız. Yine beraber çalışsınız.

Necdet: Bu serveti bana iade suretiyle terke karar verdiğiniz dakikada, şimdiye kadar muhafaza ettiğim hayatımı da mahvederim. O zaman siz yine muhafazasına mecbur kalırsınız.

İsmet: Öyle ise müştereken çalışalım.

Necdet: Ben yalnız ekmek parası isterim.

İsmet: (Midhat'a) İhtiyaç, sefalet ne sadık bir mürebbidir. Ne sağlam terbiyeler verir. (Necdet'e) O hâlde bütün müessesat-ı Fikret'in nezaret-i umumiyesini deruhte ediniz.

Necdet: Hayır! İşleri ehline veriniz! Bana değil, vazifeye merhametiniz galebe çalsın!

İsmet: (Midhat'a) Hiçbir şey de kabul etmiyor. (Necdet'e) Öyle ise istediğiniz vazifeyi kendiniz tayin ediniz.

Necdet: Müessesenin konferans salonunda bekçilik!

Midhat: Fena değil...

İsmet: Lakin pek yorgun bir vücut! Pek mustarip bir dimağ, pek bozuk bir cihaz-ı idrak!

Midhat: Hiç de öyle değil! Güneşin harareti menedilebilir mi? Şuaat-ı ziyaiyenin nüfuzuna hail olabilir miyiz? Hava-yı nesimiyenin ciğerlerimize kadar hululü ihtiyarımızla mıdır? Bunlar nasıl yavaş yavaş muntazaman vaki oluyorsa, bu gibi dimağlar da o yolda tenevvür eder.

İsmet: Sırf arzuunuza mümaşat etmek üzere kabul ediyorum.

(Zile basarak kâtibî çağırır. Necdet'e elbise vesaire sipariş eder)

Necdet: Hayır! Bu perişan kıyafetimle, bu sefil hâlimle mezar-ı pedere gidip, istida-yı affetmedikçe, pedere makrun olmadıkça, bu servetin velev beş parasına olsun elimi sürmeyeceğim.

Midhat: Ne metin fazilet!

İsmet: Peki! Pederinizin ruhu şimdi meserretinden semalarda dolaşiyor. Siz tarik-i hidayetinde, şehrah-ı fazilet ve hamiyette yürüdükçe, yalnız pederinizin affi değil, milletinizin hürmet ve duası da sizinledir.

Necdet: Hayır! Ben seda-yı af ü merhameti kulaklarımla işitmek, o mübarek türbeye doya doya yüz sürmek isterim.

(Yürür ve çıkar)

İsmet: (Midhat'a) Pek ziyade rikkat ü dikkatimi celp eden şu zavallıyı takibe ruhumda pek derin bir ihtiyaç var. Rica ederim bana müsaade ve refakat ediniz.

Midhat: Hay hay! Gidelim.

(Perde iner)

Altuncu Perde

(Karanlık bir oda, yerde yeşil örtülü bir mezar, başında Fikret Efendi'nin âbâni sarıklı fesi)

(Necdet kıyafet-i evliyasıyla mezarın önüne dizleri üzerine dikilmiş, yarım kaim; kolları kavuşmuş bir vaziyette görülür.)

Necdet:

Ey hâb-gâhî darü'l-imanım

Geçmiş zamanı ben yâda geldim

Aç koynunu aç feryada geldim

Hüsran içinde geçti zamanım

Ah hem ne hüsran! Bir zamanlar fikren masum, ruhen nezih, kalben haluk idim. Önüme insan sûretli, şeytan sûretli bir mahluk çıktı. Beni sana bile isyan ettirdi. Bunun için cezamı çektim ve hâlâ çekiyorum. Affetmezsen ahirete kadar çekeceğim. Affet babacığım affet, filhakika:

Sen önce benden ikrah ederdin

Çirkindi çünkü fiilim ü sıfatım

Acaba o çirkinliği, o mülevvesiyeti bizzat ben itiraf ederek, huzur-ı kabrinde rezaletime nâdim, sefahate pişman olarak yalnız affını dilerken yine ruh-ı pak u mübarekin beni tart edecek mi? Ah yüzlerce insana ekmek yedirecek kadar bir servet sahibinin evladı yine yüz kapıdan iki lokma ekmek için tart edilecek mi? Yine o zillet ü hakaretlere layık görülecek mi? Çünkü dün ne kadar sefil, sefih idiysem bugün bütün kalb ü imanımla fazilet ü insaniyete âşıkım ve bu aşkı bana ilham eden, ancak senin ruhun, semalarda dolaşan ruh-ı tahirindir ve beni dermansız bacaklarımla, fersiz gözlerimle çıplak vücudumla şuraya getiren emr ü hidayet Hak'tır. Reddetmiyorsun değil mi babacığım! Reddetme.

Ben emr-i Hakk'a ettim itaat

Elbette ruhun eyler şefaât

Ya şefaât etmezsen geri mi döneceğim? Hayır, nasıl dönerim! Babasının matrûdu, beşeriyetin menfuru Necdet'i, beni artık nereye kabul ederler; yine hapishane köşelerinde, meyhane kapılarında mı kalacağım? (Gayet şiddetle) Hayır hayır! Lanet olsun o batakhanelere, cehenneme... Eşfel-i sâfiline gitmek benim için daha ehvendir.

Titriyorum babacığım, açım! Affet beni! Gideyim sana rahmet, kendime merhamet toplayayım. (Semaya bakarak) Hâlâ bir ses yok, hâlâ bir hareket

görülemiyor. Yarabbi, sen pederime insaf ver. Sen pederime rıfk u şefkat ilham et. Affi olmaksızın gidemem. Buradan ayrılamam.

Mutlak bu yerde olsun zevalim

Emirim heyhat olmakta gaib (gârib)

Evet, bütün ümitlerim sönüyor! Demek meyhaneye girenlerin, kumar masasına oturanların mezardan, ölümlerden belki hazret-i Allah'tan bile nasib-i afv u mağfireti kalmıyor. Fakat nur-ı kamer bile bir zaman bulutla örtülür. Ziya-yı şems bile lekelenir. Elmas bile çamura düşer. Ben de öyle değil miyim? Dün nur-ı Hakk'ı münekkeddim. Bugün bütün sefahate lanet okuyordum. Dün insaniyeti tepeledim. Fazileti tahkir ettim. Ayyaş idim. Bugün Hakk'a âşık, affa lâıyk değil miyim? Binlerce insanların hürmetle ziyaret ettikleri bu kabir yanında olsun beni yatırmayacaklar mı? Söyle babacığım ne yapayım?

Bî-çare kaldım üryanım işte

Razıyım olsa hâkinle yeksan

(Son mısraın nihayetinde mezar üzerine kapanır ve biraz bekler. Yavaş yavaş doğrulur ve arkadan İsmet'le Midhat'ın sahneye duhulü görülür. Necdet fark etmez. İsmet ile Midhat arkada dinlerler.)

Başka çare ne? Meyhane köşelerinde, kumar masalarında pederinin, ailesinin şerefini heba eden bir sefil bunu da yapamaz. Fakat ben nedamet ettim. Pişman oldum. Tövbe ediyorum. Yeter ey mukaddes mezar, açıl! İstersen bir daha çıkarmamak üzere beni de al! (Birdenbire) Nasıl? “peki” mi dedi? Demek bana hâlâ emniyet edemiyor. Demek kumarbazların sözleri, sarhoşların özlere ne kadar doğru olsa da yine inanmıyorlar. Demek son pişmanlık fayda vermiyor. Öyle ise pederim rızanı bahşet! Kucağımı aç, çünkü:

Sen nur içinde yattıkça öyle

Ben zilletimle durmam ya böyle

Ömrüm fenaya olmakta müncer

Miftah-ı affın işte şu hançer

(Hançerle kalkan elini Midhat'la İsmet arkadan tutarlar)

(Son mısraı nihayetinde kulislerde gizlenmiş olanlar sarı, kırmızı mehtap yakarlar. Sahnede mukabil ziyalar altında bir tablo vücuda gelir)

(Perde iner)

Hitam